

ผู้แทนราษฎรและพรรคการเมืองในประเทศไทย

1. จุดอ่อนของระบบรัฐสภา

ระบบรัฐสภา (Parliamentary System) เกิดขึ้นเมื่อหลายร้อยปีก่อนในสังคมตะวันตก เป็นระบบที่อยู่บนพื้นฐานของการตรวจสอบซึ่งกันและกันระหว่างฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ โดยประมุขของฝ่ายบริหารมีอำนาจยุบสภานิติบัญญัติได้ ในขณะที่ฝ่ายนิติบัญญัติก็สามารถลงมติไม่ไว้วางใจให้ฝ่ายบริหารทำงานต่อไปได้เช่นกัน โดยในระยะแรกระบบรัฐสภามีลักษณะของการถ่วงดุลอำนาจทางการเมืองระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติที่มาจากตัวแทนของประชาชน และคณะรัฐมนตรีซึ่งพระมหากษัตริย์เป็นผู้แต่งตั้งและให้การสนับสนุนอยู่ เรียกว่า ระบบอำนาจคู่ (Dualist)¹ ต่อมาบทบาทของพระมหากษัตริย์ค่อย ๆ ลดลงจากเดิมโดยพระมหากษัตริย์มีอำนาจเพียงให้ความเห็นชอบในการแต่งตั้งฝ่ายบริหารจากบุคคลที่สภานิติบัญญัติให้ความสนับสนุน ในท้ายที่สุดอำนาจในการแต่งตั้งฝ่ายบริหารกลายเป็นของฝ่ายนิติบัญญัติโดยสิ้นเชิง ทำให้อำนาจทางการเมืองย้ายไปอยู่ที่สภานิติบัญญัติและคณะรัฐมนตรี แต่ด้วยหลักเกณฑ์ที่เสี่ยงข้างมากในสภานิติบัญญัติเป็นผู้กำหนดตัวนายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหาร และภายใต้สภาพที่พรรคการเมืองเป็นผู้กำหนดตัวผู้สมัครรับเลือกตั้งเพื่อให้สมาชิกของพรรคการเมืองของตนได้รับเลือกตั้งเป็นจำนวนมากที่สุดอันจะทำให้พรรคการเมืองของตนได้เป็นผู้จัดตั้งรัฐบาล ด้วยเหตุเหล่านี้ทำให้ระบบรัฐสภาเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบรัฐสภาอำนาจเดี่ยว (Monist) ซึ่งอำนาจในการเมืองได้หลอมรวมไปอยู่ที่องค์กรทางการเมืองเดียว คือ พรรคการเมืองที่คุมเสียงข้างมากในสภา

การเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์จากระบบรัฐสภาอำนาจคู่ (Dualist) เป็นระบบรัฐสภาอำนาจเดี่ยว (Monist) ทำให้กลไกการตรวจสอบถ่วงดุลซึ่งกันและกันระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารโดยการให้อำนาจหัวหน้าฝ่ายบริหารในการยุบสภา และให้อำนาจฝ่ายนิติบัญญัติในการอภิปรายไม่ไว้วางใจนั้นล้าสมัย และถูกบิดเบือนไปจากจุดมุ่งหมายเดิมของ

¹ สุรพล นิติไกรพจน์, “ระบบควบคุมตรวจสอบรัฐบาลทางการเมืองที่เหมาะสม”, (รายงานการวิจัยเพื่อจัดทำข้อเสนอการปฏิรูปการเมืองไทย เสนอต่อคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คปป.) ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย), น.1

ระบบรัฐสภา เพราะทั้งฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารต่างมาจากพรรคการเมืองเสียงข้างมาก ในสภาผู้แทนราษฎร ด้วยจุดอ่อนนี้เองทำให้นานาประเทศหาทางป้องกันมิให้ฝ่ายบริหารมีอำนาจเหนือฝ่ายนิติบัญญัติมากเกินไป โดยเฉพาะการใช้พรรคการเมืองครอบงำผู้แทนปวงชน ด้วยการใช้อำนาจการโหวตมาตรการหนึ่งหรือทั้งสองมาตรการดังต่อไปนี้ คือ² มาตรการที่หนึ่ง คือการให้เสรีภาพแก่ผู้แทนปวงชนในการปฏิบัติหน้าที่ผู้แทนปวงชนได้โดยอิสระไม่ให้พรรคการเมืองหรือใครมาครอบงำได้ เรียกว่า หลักอิสระจากอาณัติใด ๆ ของผู้แทนปวงชน (Free mandate of representatives) ซึ่งประเทศเสรีประชาธิปไตย เช่น เยอรมนี ฝรั่งเศส เดนมาร์ก สเปน และเกาหลีใต้ ก็มีการบัญญัติหลักการนี้ไว้ในรัฐธรรมนูญทั้งสิ้น และมาตรการที่สอง คือ การไม่บังคับให้ ส.ส. ต้องสังกัดพรรคการเมือง

เมื่อกลับมาพิจารณาถึงระบบรัฐสภาที่ใช้อยู่ในประเทศไทยก็จะพบว่ามีสภาพปัญหาเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ที่พรรคการเมืองเสียงข้างมากเป็นผู้ควบคุมทั้งฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร ทำให้กลไกการตรวจสอบถ่วงดุลระหว่างองค์กรดังกล่าวไม่ได้ผล แต่ในขณะที่ประเทศอื่น ๆ ในโลกมีความพยายามที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ด้วยการจัดความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรใหม่ รวมถึงสร้างองค์กรใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการตรวจสอบโดยเฉพาะ แต่กลับกันในประเทศไทยกลับตอกย้ำจุดอ่อนของระบบรัฐสภาให้ร้ายแรงมากยิ่งขึ้นไปอีก เพราะตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 เป็นต้นมาได้ตัดหลักอิสระจากอาณัติใด ๆ ของผู้แทนปวงชน (Free mandate) ทิ้งไปและกำหนดให้ ส.ส. ต้องสังกัดพรรคการเมือง อีกทั้งยังกำหนดให้สมาชิกภาพ ส.ส. สิ้นสุดลงหากลาออกหรือถูกขับออกจากพรรคการเมือง ซึ่งทำให้สภาพการณ์ทางการเมืองกลับเลวร้ายมากยิ่งขึ้น ส.ส. ซึ่งอันที่จริงแล้วต้องทำหน้าที่เป็นตัวแทนประชาชนในการออกกฎหมายและตรวจสอบการทำงานของฝ่ายบริหารไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อีกต่อไปเพราะต้องปฏิบัติตามมติของพรรคอย่างเคร่งครัด เพราะเกรงว่าหากไม่ปฏิบัติตามมติของพรรคอาจถูกขับออกจากพรรค อันจะทำให้ความเป็น ส.ส. สิ้นสุดลงด้วย แม้ในกรณีที่ ส.ส. ไม่เห็นด้วยกับนโยบายของพรรคที่ตนสังกัดอีกต่อไปแล้ว ประสงค์ที่จะลาออกเพื่อไปสังกัดพรรคการเมืองอื่นก็ไม่สามารถทำได้ เพราะหากลาออกจากพรรคการเมืองจะทำให้ความเป็น ส.ส. สิ้นสุดลง

² ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, "สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและพรรคการเมือง: การแก้จุดอ่อนของรัฐธรรมนูญ 2540 ที่ให้นายกรัฐมนตรีมีอำนาจเหนือผู้แทนปวงชนโดยใช้พรรคการเมือง" (เอกสารประกอบการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 6 เรื่อง "ทิศทางของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่", 2550), น.8

สภาพการณ์นี้อาจเปรียบได้ว่า ส.ส. ในประเทศไทยตอนนี้ถูกขังอยู่ในคุก ซึ่งก็คือพรรคการเมืองนั่นเอง

2. สภาพการณ์ของพรรคการเมืองในประเทศไทย

2.1 พรรคการเมืองไทยเป็นเพียงเครื่องมือในการเข้าสู่อำนาจ

หากพิจารณาถึงการเกิดขึ้นของพรรคการเมืองแต่ละพรรคในประเทศไทยเห็นได้ชัดว่า พรรคการเมืองของไทยไม่มีอุดมการณ์ทางการเมืองร่วมกัน เป็นเพียงแต่การรวมตัวกันบนพื้นฐานของความชอบพอกันความสนิทสนมส่วนตัว หรือรวมตัวกันเพื่อสนับสนุนผู้นำพรรคบางคน ดังเช่น พรรคไทยรักไทยเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มนายทุนเพื่อสนับสนุนหัวหน้าพรรคในการลงสมัครรับเลือกตั้ง หรือพรรคชาติไทยก็เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มเครือญาติและกลุ่มผู้ใกล้ชิด โดยไม่มีอุดมการณ์ทางการเมืองร่วมกัน

นอกจากนี้ปัญหาพัฒนาการของพรรคการเมืองไทยที่มักจะขาดช่วงเพราะมักจะมีการปฏิวัติรัฐประหารล้มเลิกรัฐธรรมนูญและประกาศยุบพรรคการเมืองอยู่บ่อยครั้ง (โปรดดูตารางที่ 4) โดยประเทศไทยประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมืองฉบับแรกในปี พ.ศ. 2498 และใช้บังคับได้เพียง 3 ปี 14 วัน จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้นำคณะปฏิวัติก็ประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติพรรคการเมืองโดยประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 8 เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501

หลังจากนั้นประเทศไทยไม่มีพระราชบัญญัติพรรคการเมืองและไม่มีพรรคการเมืองนานร่วม 10 ปี จนเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2511 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2511 ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติพรรคการเมืองฉบับที่ 2 ซึ่งใช้บังคับได้เพียง 3 ปี 1 เดือน 10 วัน ถูกยกเลิกอีกครั้งเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514 โดยประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 9 ซึ่งนำโดยจอมพลถนอม กิตติขจร

หลังจากนั้นก็มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2517 ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติพรรคการเมืองฉบับที่ 3 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2517 แต่ใช้บังคับอยู่เพียง 2 ปีก็ถูกยกเลิกเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 โดยคำสั่งคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ฉบับที่ 6 ซึ่งนำโดยพลเรือเอกสงัด ชลออยู่

ถัดมาเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2524 ก็มีประกาศใช้การพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2524 และแม้ว่าเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534 คณะรักษาความสงบเรียบร้อย

แห่งชาติ (รชช.) จะยึดอำนาจ แต่ก็ไม่ได้ยกเลิกพระราชบัญญัติพรรคการเมืองและยุบพรรคการเมืองทิ้ง ดังนั้น ระบบพรรคการเมืองไทยจึงได้เริ่มต้นจริง ๆ หลังปี พ.ศ. 2524 ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2541 ในวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2541 โดยพรรคการเมืองไม่ถูกยุบ ทำให้พรรคการเมืองสามารถมีวิวัฒนาการได้อย่างต่อเนื่อง

ต่อมาเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2549 มีการปฏิวัติโดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (คปค.) มีการประกาศเลิกใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 แต่ไม่ได้ยกเลิกพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2541 จึงนับเป็นครั้งที่ 2 ที่มีการปฏิวัติรัฐประหาร แต่ไม่ยกเลิกกฎหมายพรรคการเมืองและไม่ยุบเลิกพรรคการเมือง ซึ่งต่อมาภายหลังก็มีการร่างกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมืองและประกาศใช้ในวันที่ 6 ตุลาคม 2550 ทำให้พรรคการเมืองไทยมีพัฒนาการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันรวมระยะเวลาประมาณ 25 ปี³ (ตั้งแต่ประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2524 จนถึงปัจจุบัน) ซึ่งนับว่าเป็นระยะเวลาที่สั้นมาก ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจที่พรรคการเมืองของไทยไม่มีความเป็นสถาบันและไม่สามารถเป็นเครื่องมือของประชาชนในการสร้างเจตนารมณ์ทางการเมืองอย่างแท้จริงได้ หากเป็นแต่เพียงเครื่องมือในการขึ้นสู่อำนาจและรักษาอำนาจของนักการเมืองและผู้มีอำนาจเท่านั้น⁴ พรรคการเมืองของประเทศไทยนั้นโดยส่วนใหญ่จึงไม่ได้มุ่งเน้นที่อุดมการณ์หรือเจตนารมณ์ทางการเมือง หากเป็นเพียงการรวมกลุ่มกันเพื่อลงสมัครเลือกตั้ง ด้วยลักษณะดังกล่าวทำให้พรรคการเมืองไทยขาดลักษณะความเป็นสถาบัน จนมีผู้กล่าวว่า “พรรคการเมืองไทยเป็นเพียงแคสโมสกีฟ้าแข่งขันเลือกตั้ง หาใช่พรรคการเมืองที่แท้จริงไม่”⁵

³ พรรคการเมืองที่มีอายุยืนยาวที่สุด คือ พรรคประชาธิปัตย์ซึ่งจัดตั้งในปี 2525 นับรวมอายุได้ 25 ปี

⁴ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, “สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและพรรคการเมือง: การแก้จุดอ่อนของรัฐธรรมนูญ 2540 ที่ให้นายกรัฐมนตรีมีอำนาจเหนือผู้แทนปวงชนโดยใช้พรรคการเมือง” (บทความวิจัยนำเสนอในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 6 เรื่อง ทิศทางของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่, 28-29 มีนาคม 2550) น. 17

⁵ “เมืองไทยไม่มีพรรคการเมือง”, สยามรัฐ (4 กันยายน 2550)

ตารางที่ 4 : พรบ.พรรคการเมืองฉบับต่าง ๆ และจำนวนพรรคการเมืองที่จัดตั้งขึ้นในแต่ละครั้ง

พรบ.	วันที่ประกาศใช้	จำนวนพรรคการเมือง	ถูกยกเลิกโดย	วันที่ถูกยกเลิก	เวลาที่ใช้บังคับ
พรบ.พรรคการเมือง 2498	26 ก.ย. 2498	23 พรรค และหลังเลือกตั้ง ปี 2500 อีก 7 พรรค	ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 8 โดยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ⁶	20 ต.ค. 2501	3 ปี 14 วัน
พรบ.พรรคการเมือง 2511	9 ต.ค.2511	12 พรรค และหลังเลือกตั้ง ปี 2512 อีก 5 พรรค	ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 9 โดยจอมพลถนอม กิตติขจร ⁷	19 พ.ย. 2514	3 ปี 1 เดือน 10 วัน
พรบ.พรรคการเมือง 2517	6 ต.ค. 2517	56 พรรค	คำสั่งคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ฉบับที่ 6 โดยพลเรือเอก สงัด ชลออยู่ ⁸	6 ต.ค. 2519	2 ปี
พรบ.พรรคการเมือง 2524	2 ก.ค. 2524	13 พรรค (จำนวนก่อนใช้พรบ.พรรคการเมือง 2541)	ประกาศใช้พรบ.พรรคการเมือง 2541 (พรรคการเมืองไม่ถูกยุบ)	6 มิ.ย. 2541	16 ปี 11เดือน 25 วัน
พรบ.พรรคการเมือง 2541	6 มิ.ย.2541	44 พรรค (จำนวนก่อนวันที่ 19 ก.ย. 2549)	ประกาศใช้พรบ.พรรคการเมือง 2550 (พรรคการเมืองไม่ถูกยุบ)	6 ต.ค. 2550	9 ปี 4 เดือน
พรบ.พรรคการเมือง 2550	6 ตุลาคม 2550	66 พรรค ⁹ (ข้อมูล ณ วันที่ 12 พ.ย.2550)	-	-	-

ที่มา: ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและพรรคการเมือง: การแก้จุดอ่อนของรัฐธรรมนูญ 2540 ที่ให้นายกรัฐมนตรีมีอำนาจเหนือผู้แทนปวงชนโดยใช้พรรคการเมือง (บทความวิจัยนำเสนอในการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 6 เรื่อง ทิศทางของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่, 28-29 มีนาคม 2550) น. 16

⁶ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 75 ตอนที่ 83 ฉบับพิเศษ หน้า 4, 21 ตุลาคม 2501

⁷ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 88 ตอนที่ 126 ฉบับพิเศษ หน้า 3, 20 พฤศจิกายน 2514

⁸ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 93 ตอนที่ 120 ฉบับพิเศษ หน้า 19, 6 ตุลาคม 2519

⁹ ข้อมูลจากเว็บไซต์คณะกรรมการการเลือกตั้ง www.ect.go.th/thai/download50/post129.pdf

เมื่อพิจารณาพรรคการเมืองที่ยังคงดำเนินการอยู่ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าพรรคการเมืองที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2524 มีเพียง 4 พรรคเท่านั้น (โปรดดูตาราง 5) และมีพรรคการเมืองที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2541 อีกจำนวน 59 พรรค ส่วนอีก 3 พรรคเป็นพรรคการเมืองที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2550 แต่หากพิจารณาจากพรรคการเมืองที่มี ส.ส. ในสภาผู้แทนราษฎรชุดปัจจุบัน ซึ่งได้รับเลือกตั้งเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2550 จะพบว่ามีพรรคการเมืองเพียง 2 พรรคเท่านั้นที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2524 ส่วนอีก 5 พรรคเป็นพรรคการเมืองที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2541 ทั้งนี้เป็นพรรคการเมืองที่เพิ่งจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2541 จำนวน 1 พรรค ได้แก่ พรรคพลังประชาชน และเป็นพรรคการเมืองที่เพิ่งจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2549 จำนวน 1 พรรค ได้แก่ พรรคประชากร และเป็นพรรคการเมืองที่เพิ่งจัดตั้งขึ้นเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2550 (ก่อนการเลือกตั้งทั่วไปเพียงสองเดือนเศษเท่านั้น) อีกจำนวน 3 พรรค ได้แก่ พรรคมัชฌิมาธิปไตย พรรคเพื่อแผ่นดิน และพรรครวมใจไทยชาติพัฒนา

ตาราง 5 : ช่วงเวลาในการจัดตั้งพรรคการเมืองของไทย

พรรคการเมืองที่จัดตั้งตาม พรบ.พรรคการเมืองปี	พรรคที่มี ส.ส.	พรรคที่ไม่มี ส.ส.	รวม
พรบ.พรรคการเมือง พ.ศ.2524	2 พรรค (ได้แก่ พรรคระชาธิปัตย์ และพรรคชาติไทย)	2 พรรค (ได้แก่ พรรคประชากร ไทย และพรรคกิจสังคม)	4 พรรค
พรบ.ประกอบรัฐธรรมนูญว่า ด้วยพรรคการเมือง 2541	5 พรรค (ได้แก่ พรรคเพื่อแผ่นดิน พรรครวมใจไทยชาติพัฒนา พรรคประชากร พรรคพลัง ประชาชน พรรคมัชฌิมาธิปไตย)	54 พรรค	59 พรรค
พรบ.ประกอบรัฐธรรมนูญว่า ด้วยพรรคการเมือง 2550	-ไม่มี-	3 พรรค	3 พรรค
	7 พรรค	59 พรรค	66 พรรค

ที่มา : สรุปจากข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง ณ วันที่ 12 พฤศจิกายน 2550

2.2 การบริหารงานภายในพรรคการเมืองขาดความเป็นประชาธิปไตย

การบริหารงานของพรรคการเมืองนั้นจะต้องสอดคล้องกับหลักประชาธิปไตย ทั้งการเลือกตั้งผู้บริหารพรรค การลงมติตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ของพรรค รวมถึงการคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรค

พรรคการเมืองของต่างประเทศ เช่น ประเทศอังกฤษและอเมริกา ตระหนักถึงเรื่องประชาธิปไตยภายในพรรคการเมืองเป็นอย่างมาก เห็นได้จากโครงสร้างการบริหารงานภายในพรรคการเมืองที่เป็นลักษณะการบริหารงานจากฐานราก (Bottom - up) โดยเน้นให้ความสำคัญกับสาขาพรรคในท้องถิ่น กล่าวคือ สาขาพรรคเป็นผู้มีบทบาทในการตัดสินใจเรื่องสำคัญของพรรค เช่น การคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรค เป็นต้น ซึ่งสาเหตุที่ทำให้อำนาจแก่สาขาพรรคเป็นอย่างมากเพราะสาขาพรรคเป็นหน่วยงานของพรรคที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุดนั่นเอง แตกต่างจากพรรคการเมืองในประเทศไทยที่ไม่ค่อยตระหนักถึงหลักประชาธิปไตยภายในพรรคการเมืองมากเท่าใดนัก เห็นได้จากอำนาจการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ของพรรคการเมืองขึ้นอยู่กับหัวหน้าพรรคและผู้บริหารพรรคเพียงไม่กี่คน สมาชิกพรรคเป็นเพียงผู้ปฏิบัติตามเท่านั้น ส่วนสาขาพรรคมีขึ้นเพียงเพื่อให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น แต่ในทางปฏิบัติแล้วสาขาพรรคไม่มีบทบาทต่อพรรคการเมืองโดยตรง

หากพิจารณารัฐธรรมนูญและกฎหมายพรรคการเมืองแต่ละฉบับจะเห็นได้ว่าไม่มีข้อกำหนดเรื่องการบริหารงานภายในพรรคการเมืองไว้แต่อย่างใด จนในพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2550 เป็นฉบับแรกที่มีการกล่าวถึงหลักประชาธิปไตยภายในพรรคการเมืองไว้ แต่กำหนดไว้เพียงว่าคณะกรรมการบริหารพรรคการเมืองต้องส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยภายในพรรคการเมือง (มาตรา 17) เพื่อความชัดเจนจึงขอลำดับถึงความ เป็นประชาธิปไตยในการบริหารงานภายในพรรคการเมืองของพรรคการเมืองไทย ดังนี้¹⁰

2.2.1 อำนาจสูงสุดเป็นของสมาชิกพรรคการเมือง หมายความว่าสมาชิกพรรคทุกคน ต้องมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพรรคการเมืองของตน ปัญหาที่เกิดขึ้นในพรรคการเมืองไทยในปัจจุบัน คือ หัวหน้าพรรคและกรรมการบริหารพรรคเป็นกลุ่มที่มีอำนาจ

¹⁰ โดยจะขอลำดับถึงพรรคไทยรักไทยในที่นี้ด้วย แม้ว่าศาลรัฐธรรมนูญจะมีคำสั่งยุบพรรคไทยรักไทยไปแล้ว ทั้งนี้ เพราะพรรคไทยรักไทยเป็นพรรคการเมืองที่มีบทบาทสำคัญต่อพัฒนาการทางการเมืองของไทย

ตัดสินใจสูงสุดในพรรค สมาชิกพรรคธรรมดาไม่มีบทบาทในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ของพรรคการเมือง ทำได้เพียงปฏิบัติตามคำสั่งของหัวหน้าพรรคเท่านั้น โดยขอพิจารณาเป็น เรื่อง ๆ ดังนี้

ก. การได้มาซึ่งหัวหน้าพรรคและกรรมการบริหารพรรค ตามหลักประชาธิปไตยแล้ว การได้มาซึ่งหัวหน้าพรรคและกรรมการบริหารพรรค ซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่บริหารงานพรรคและดำเนิน กิจการต่าง ๆ ภายในพรรค ควรมาจากความเห็นชอบของสมาชิกส่วนใหญ่ของพรรค เพราะอำนาจ สูงสุดในพรรคเป็นของสมาชิกพรรคทุกคน ดังนั้น หัวหน้าพรรคและกรรมการบริหารพรรคจึงต้อง มาจากการเลือกตั้งโดยสมาชิกพรรค และการเลือกตั้งดังกล่าวก็ต้องเป็นไปโดยเสรี เป็นการ ทั่วไป มีความเสมอภาค เป็นการเลือกตั้งโดยลับ และโดยตรง

แต่การเลือกตั้งหัวหน้าพรรคการเมืองและกรรมการบริหารพรรคการเมืองของไทย ไม่สอดคล้องกับหลักการดังกล่าวเท่าใดนัก (โปรดดูตาราง 6) ดังจะเห็นได้ในพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งกำหนดให้การเลือกตั้งหัวหน้าพรรคและกรรมการบริหารพรรคต่าง ๆ ทำโดยที่ประชุมใหญ่ ซึ่งเป็นตัวแทนจากกลุ่มคนต่าง ๆ ภายในพรรค แม้จะกำหนดให้เป็นการเลือกตั้งโดยลับ และกำหนดวาระการดำรงตำแหน่งไว้ 4 ปีก็ตาม แต่ประเด็นที่น่าพิจารณา คือ พรรคประชาธิปัตย์ มิได้ให้น้ำหนักของคะแนนเสียงอย่างเท่าเทียมกัน โดยให้น้ำหนักคะแนนของสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรของพรรคในขณะนั้น 45% ประธานสาขาพรรค 45% ส่วนคะแนนเสียงของกลุ่มอื่น ๆ ได้แก่ กรรมการบริหารพรรค สมาชิกที่เคยเป็นหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์หรือเคยเป็นเลขาธิการพรรค ประชาธิปัตย์ สมาชิกที่เป็นรัฐมนตรีของพรรคในขณะนั้น สมาชิกที่เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหาร ส่วนจังหวัดที่พรรคส่งลงสมัครและดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้น สมาชิกที่เป็นสมาชิกสภาท้องถิ่น หรือผู้บริหารท้องถิ่นอื่นที่พรรคส่งลงสมัครและดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้น สมาชิกที่เป็นสมาชิก สภาองค์การบริหารส่วนตำบลที่พรรคส่งลงสมัครและดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้น สมาชิกที่เป็น สมาชิกสภากรุงเทพมหานครที่พรรคส่งลงสมัครและดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้น และสมาชิกที่เป็น สมาชิกสภาเขตที่พรรคส่งลงสมัครและดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้น รวมกันให้น้ำหนักเพียง 10% เท่านั้น ซึ่งขัดกับหลักความเสมอภาคในการเลือกตั้ง

ส่วนพรรคชาติไทยกำหนดให้เลือกตั้งหัวหน้าพรรคและกรรมการบริหารพรรคอื่น ๆ ในที่ประชุมใหญ่ของพรรค โดยให้น้ำหนักคะแนนเสียงเท่ากัน และกำหนดวาระการดำรงตำแหน่ง ไว้จนกว่าอายุของสภาผู้แทนราษฎรจะสิ้นสุด หรือจนกว่าจะยุบสภา (ข้อ 19) แต่ประเด็นที่น่าสนใจ คือ วิธีการลงคะแนนเสียงที่ข้อบังคับพรรคกำหนดไว้ว่าให้ไปโดยเปิดเผย เว้นแต่สมาชิกที่มา

ประชุมเกินกว่ากึ่งหนึ่งร้องขอให้ลงคะแนนลับ (ข้อ 16) ซึ่งด้วยข้อกำหนดนี้ทำให้สมาชิกพรรค
ผู้ใช้สิทธิเลือกตั้งไม่สามารถใช้สิทธิได้อย่างอิสระ

สำหรับพรรคไทยรักไทยกำหนดให้เลือกตั้งหัวหน้าพรรคและกรรมการบริหารพรรคอื่น ๆ
ในที่ประชุมใหญ่ของพรรคเช่นกัน โดยให้น้ำหนักคะแนนเสียงเท่ากัน และกำหนดวาระการดำรง
ตำแหน่งไว้ 2 ปี แต่ไม่ได้กำหนดวิธีการลงคะแนนเสียงว่าเป็นไปโดยลับหรือเปิดเผย

พรรคพลังแผ่นดินกำหนดให้การเลือกตั้งหัวหน้าพรรคและกรรมการบริหารพรรคอื่น ๆ
ในที่ประชุมใหญ่ของพรรค โดยให้น้ำหนักคะแนนเสียงเท่ากัน และกำหนดวาระการดำรงตำแหน่ง
ไว้ 8 ปี แต่ไม่ได้กำหนดวิธีการลงคะแนนเสียงว่าเป็นไปโดยลับหรือเปิดเผย

พรรคเพื่อแผ่นดินกำหนดให้การเลือกตั้งหัวหน้าพรรคและกรรมการบริหารพรรคอื่น ๆ
ในที่ประชุมใหญ่ของพรรค โดยให้น้ำหนักคะแนนเสียงเท่ากัน และกำหนดวาระการดำรงตำแหน่ง
ไว้ 4 ปี วิธีการลงคะแนนเสียงให้เป็นไปโดยลับ

ทั้งนี้พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2550 มาตรา 29
วรรคสาม กำหนดไว้ว่าการลงมติในที่ประชุมใหญ่ให้กระทำโดยเปิดเผย เว้นแต่

- การลงมติเลือกคณะกรรมการบริหารพรรค
- การลงมติเลือกคณะกรรมการคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคการเมือง
- การลงมติเลือกคณะกรรมการนโยบายพรรคการเมือง
- การลงมติเลือกคณะกรรมการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยในพรรคการเมือง
- การลงมติในกรณีที่คณะกรรมการบริหารพรรคการเมือง หรือผู้เข้าประชุม

ไม่น้อยกว่า 100 คนร้องขอให้ลงคะแนนลับก็ให้ลงคะแนนลับ

ดังนั้น ข้อบังคับของพรรคการเมืองใดหากขัดหรือแย้งกับพระราชบัญญัติประกอบ
รัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2550 ก็ต้องแก้ไขให้สอดคล้อง กล่าวคือ ในการเลือกตั้ง
หัวหน้าพรรคและคณะกรรมการบริหารพรรคจะต้องกระทำโดยลับตามมาตรา 29 วรรคสามนั่นเอง

ตารางที่ 6 : การได้มาซึ่งหัวหน้าพรรคและกรรมการบริหารพรรคอื่นๆ

พรรค	การได้มา	วิธีการลง คะแนนเสียง	การคิดคะแนน	วาระการดำรง ตำแหน่ง
ประชาธิปไตย	เลือกตั้งจากที่ประชุมใหญ่ (หัวหน้าพรรคข้อ 25 กรรมการบริหารงานพรรค ข้อ 23)	โดยลับ (ข้อ 25)	ให้น้ำหนัก คะแนนไม่เท่ากัน (ข้อ 26)	4 ปี (ข้อ 30)
ชาติไทย	เลือกตั้งจากที่ประชุมใหญ่ (หัวหน้าพรรคข้อ 16 (1) กรรมการบริหารพรรค ข้อ 16 (2))	เปิดเผย เว้นแต่ สมาชิกที่มา ประชุมเกินกว่า กึ่งหนึ่งร้องขอให้ ลงคะแนนลับ (ข้อ 16)	ให้น้ำหนัก คะแนนเสียง เท่ากัน (ข้อ 16)	จนกว่าอายุของ สภาจะสิ้นสุด หรือจนกว่าจะ ยุบสภา (ข้อ 19)
ไทยรักไทย	เลือกตั้งจากที่ประชุมใหญ่ (ข้อ 52)	ไม่ระบุ	ให้น้ำหนัก คะแนนเสียง เท่ากัน (ข้อ 49)	2 ปี (ข้อ 53)
พลังประชาชน	เลือกตั้งจากที่ประชุมใหญ่ (ข้อ 36)	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	8 ปี (ข้อ 10)
เพื่อแผ่นดิน	เลือกตั้งจากที่ประชุมใหญ่ (ข้อ 24)	โดยลับ (ข้อ 49 พรรคสอง)	ไม่ระบุ	4 ปี (ข้อ 26)

ข. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในที่ประชุมใหญ่ของพรรคการเมือง ที่ประชุมใหญ่ของพรรคการเมืองถือเป็นองค์กรสำคัญสูงสุดของพรรคการเมือง เพราะเรื่องสำคัญต่าง ๆ ของพรรคการเมืองจะต้องตัดสินใจโดยที่ประชุมใหญ่พรรคการเมือง เช่น การเลือกตั้งหัวหน้าพรรคและกรรมการบริหารพรรค การกำหนดหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงนโยบายพรรค เป็นต้น ดังนั้นเมื่อที่ประชุมใหญ่ของพรรคเป็นองค์กรที่มีความสำคัญ สมาชิกพรรคซึ่งเป็นเจ้าของพรรคก็ควรที่จะมีส่วนร่วมในการประชุมครั้งนี้ด้วย แต่ในทางปฏิบัติคงเป็นไปได้ยากที่จะจัดประชุมโดยมีสมาชิกทุกคนเข้าร่วมประชุมด้วย อย่างน้อยที่สุดจึงควรจัดให้มีผู้แทนสมาชิกที่ได้รับเลือกตั้งจากสมาชิกพรรคเข้าร่วมในการประชุมใหญ่ของพรรคด้วย

แต่พรรคการเมืองไทยในปัจจุบันองค์ประกอบของที่ประชุมใหญ่พรรคการเมือง ถูกกำหนดโดยข้อบังคับพรรคซึ่งไม่ได้เปิดโอกาสให้สมาชิกพรรคเลือกคัดเลือกผู้แทนสมาชิก เข้าร่วมประชุมแต่อย่างใด ทำให้สมาชิกพรรคไม่มีโอกาสเข้าร่วมตัดสินใจในเรื่องสำคัญของพรรคได้อย่างแท้จริง หากวิเคราะห์โครงสร้างองค์ประกอบของที่ประชุมใหญ่ของแต่ละพรรคจะเห็นว่า ในพรรคประชาธิปไตยไม่มีตัวแทนจากสมาชิกพรรค แต่มีการกระจายตัวของผู้เข้าประชุมตาม ภูมิภาคต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกัน สำหรับพรรคชาติไทยและพรรคไทยรักไทยแม้จะมีการกำหนด ให้มีตัวแทนสมาชิกแต่ก็ไม่ระบุวิธีการคัดเลือกตัวแทนดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน ส่วนพรรคพลังประชาชนและพรรคเพื่อแผ่นดินกำหนดให้สมาชิกพรรคที่ได้รับเชิญจากคณะกรรมการบริหาร พรรคเท่านั้นที่มีสิทธิเข้าร่วมประชุมในที่ประชุมใหญ่ ซึ่งอันที่จริงแล้วควรเปิดโอกาสให้สมาชิก พรรคเป็นผู้คัดเลือกตัวแทนของตนเองมากกว่าการคัดเลือกโดยผู้บริหารพรรค เพราะมีเช่นนั้นแล้วจะ ไม่มีผู้แทนของสมาชิกเข้าร่วมประชุม ที่ประชุมใหญ่ของพรรคการเมืองก็จะกลายเป็นที่ประชุม ผู้แทนของคณะกรรมการบริหารพรรค (เพราะสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมคัดเลือกโดย คณะกรรมการบริหารพรรคทั้งหมด)

ทั้งนี้พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2550 กำหนดเรื่อง องค์ประกอบของที่ประชุมใหญ่ไว้ในมาตรา 29 ว่าองค์ประชุมของที่ประชุมใหญ่ของพรรคการเมือง ให้เป็นไปตามที่กำหนดในข้อบังคับพรรคการเมือง ซึ่งอย่างน้อยต้องประกอบด้วย

- กรรมการบริหารพรรคการเมืองไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการบริหารพรรคการเมืองทั้งหมด
- ผู้แทนของสาขาพรรคการเมืองไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสาขาพรรคการเมือง
- ตัวแทนสมาชิก มีจำนวนรวมกันทั้งหมดไม่น้อยกว่า 200 คน โดยการได้มาซึ่งตัวแทนสมาชิกให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในข้อบังคับพรรคการเมือง ซึ่งต้องคำนึงถึง สัดส่วนของจำนวนสมาชิกที่มีตามสาขาในแต่ละภาคและสัดส่วนของจำนวนสมาชิกหญิงและชาย ทั้งนี้ เพื่อสะท้อนความเห็นที่หลากหลายของสมาชิกทุกระดับ

จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2551 มิได้กำหนดให้ตัวแทนสมาชิก มาจากการเลือกตั้งของสมาชิกด้วยตนเอง แต่กลับระบุให้พรรคการเมืองกำหนดวิธีการได้มา ในข้อบังคับพรรคการเมืองของตน ซึ่งพรรคการเมืองอาจกำหนดให้กรรมการพรรคเป็นผู้สรรหา ตัวแทนสมาชิกพรรค อันเป็นการขัดกับหลักประชาธิปไตยอีกก็ได้

ตาราง 7 : องค์ประกอบที่ประชุมใหญ่พรรคการเมือง

พรรค	องค์ประกอบที่ประชุมใหญ่ของพรรค
ประชาธิปัตย์ (ข้อ 73)	1 กรรมการบริหารพรรค 2 สมาชิกที่เคยเป็นหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ หรือเคยเป็นเลขาธิการพรรคประชาธิปัตย์ 3 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคในขณะนั้น 4 สมาชิกที่เป็นรัฐมนตรีของพรรคในขณะนั้น 5 สมาชิกที่เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดที่พรรคส่งลงสมัครและดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้นภาคละสองคน 6 สมาชิกที่เป็นสมาชิกสภาท้องถิ่น หรือผู้บริหารท้องถิ่นอื่นที่พรรคส่งลงสมัครและดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้นภาคละสองคน 7 สมาชิกที่เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลที่พรรคส่งลงสมัครและดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้นภาคละสองคน 8 สมาชิกที่เป็นสมาชิกสภากรุงเทพมหานครที่พรรคส่งลงสมัครและดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้นสองคน 9 สมาชิกที่เป็นสมาชิกสภาเขตที่พรรคส่งลงสมัครและดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้นสองคน 10 ประธานสาขาพรรคหรือผู้แทน
ชาติไทย (ข้อ 44)	1. กรรมการบริหาร 2. สมาชิกซึ่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรค (ถ้ามี) 3. ผู้แทนของสาขาพรรค สาขาละไม่เกินสองคน 4. ผู้แทนสมาชิกตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการบริหารกำหนด
ไทยรักไทย (ข้อ 48)	1. กรรมการบริหาร 2. ตัวแทนสมาชิกตามจำนวนและหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกที่คณะกรรมการบริหารกำหนด 3. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในขณะนั้น (ถ้ามี) 4. รัฐมนตรีในขณะนั้น (ถ้ามี) 5. ที่ปรึกษาพรรค 6. ประธานสาขาพรรคหรือผู้แทน
พลังประชาชน (ข้อ 33)	1. คณะกรรมการบริหารพรรคและกรรมการบริหารพรรค 2. สมาชิกที่ได้รับเชิญจากคณะกรรมการ 3. ผู้แทนของสาขาพรรค 4. สมาชิกพรรคที่เป็น ส.ส. หรือรัฐมนตรี

พรรค	องค์ประกอบที่ประชุมใหญ่ของพรรค
เพื่อแผ่นดิน (ข้อ 48)	1. กรรมการบริหารพรรคไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการบริหารพรรคทั้งหมด 2. สมาชิกของพรรคที่เป็น ส.ส. ในขณะนั้นไม่น้อยกว่า 1 ใน 3 ของ ส.ส. ของพรรคทั้งหมด 3. สมาชิกที่เป็นรัฐมนตรีในขณะนั้น 4. ผู้แทนของสาขาพรรค 5. ตัวแทนจากสมาชิกทุกภาคที่ได้รับเชิญจากกรรมการบริหารพรรค

ค. การคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคการเมือง ภารกิจสำคัญอย่างหนึ่งของพรรคการเมืองคือการคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคที่มีความรู้ความสามารถมาแนะนำเสนอให้ประชาชนเลือกตั้งเป็นผู้แทน ดังนั้น เรื่องการคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคการเมืองจึงเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของพรรคการเมือง

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2550 กำหนดหลักเกณฑ์การพิจารณาส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งและแบบสัดส่วนของพรรคการเมืองไว้ 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่หนึ่ง การพิจารณาส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งให้เป็นความรับผิดชอบร่วมกันของคณะกรรมการบริหารพรรคการเมืองและคณะกรรมการคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคการเมือง โดยให้คณะกรรมการคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคการเมืองพิจารณาเสนอความเห็นต่อคณะกรรมการบริหารพรรคการเมืองจากรายชื่อผู้ซึ่งที่ประชุมใหญ่สาขาพรรคให้ความเห็นชอบเป็นลำดับแรก และรายชื่อบุคคลอื่นที่เห็นสมควรเป็นลำดับสอง ทั้งนี้ มติคณะกรรมการบริหารพรรคการเมืองที่ส่งผู้ใดเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรให้เป็นที่สุด (มาตรา 38)

วิธีที่สอง ที่ประชุมใหญ่พรรคการเมืองอาจใช้วิธีการให้ผู้เข้าร่วมประชุมใหญ่พรรคการเมือง ลงมติเลือกผู้สมควรส่งเข้าสมัครรับเลือกตั้ง (มาตรา 39)

แต่เมื่อพิจารณาการคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคการเมืองของพรรคการเมืองต่าง ๆ แล้วเห็นได้ชัดว่าไม่สอดคล้องกับหลักการที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2550 เท่าใดนัก กล่าวคือ พรรคประชาธิปัตย์กำหนดให้คณะผู้บริหารพรรคเป็นผู้พิจารณาเสนอชื่อบุคคลต่อคณะกรรมการบริหารพรรค (ข้อบังคับพรรคประชาธิปัตย์ ข้อ 80) ส่วนพรรคชาติไทยกำหนดให้คณะกรรมการบริหารพรรคแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยความสะดวกเลือกตั้งเพื่อพิจารณากลับกรองคัดเลือกสมาชิกเพื่อสมัคร

รับเลือกตั้งทุกระดับ โดยคณะกรรมการเลือกตั้งอาจมอบหมายให้บุคคลหรือคณะบุคคลทำการ
 กลั่นกรองคัดเลือกผู้สมัครในแต่ละจังหวัดก็ได้ (ข้อบังคับพรรคชาติไทย ข้อ 28) สำหรับพรรค
 ไทยรักไทยกำหนดให้คณะกรรมการบริหารแต่งตั้งคณะกรรมการอำนาจการเลือกตั้งขึ้นเพื่อ
 เสนอชื่อบุคคลให้คณะกรรมการบริหารพิจารณาคัดเลือก ทั้งนี้ คณะกรรมการบริหารอาจคัดเลือก
 บุคคลอื่นนอกเหนือไปจากที่เสนอชื่อขึ้นมาก็ได้ เห็นได้ว่าการคัดเลือกผู้สมัครของพรรคการเมืองยัง
 เป็นอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของคณะกรรมการบริหารพรรคการเมืองอยู่ ยังไม่มีการเปิดโอกาสให้
 สมาชิกพรรคหรือสาขาพรรคเข้าร่วมในการสรรหาด้วย

หากพิจารณาการสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคการเมืองของพรรคการเมือง
 ในต่างประเทศจะเห็นได้ว่าอำนาจในการสรรหาและคัดเลือกไม่ได้อยู่ที่คณะกรรมการบริหารพรรค
 แต่เพียงผู้เดียว แต่เป็นการกระจายอำนาจให้กับพรรคการเมืองในส่วนท้องถิ่น เช่น ประเทศ
 สหรัฐอเมริกาคำหนดให้การคัดเลือกผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งทั้งในระดับชาติและในระดับท้องถิ่น
 เริ่มต้นจากมติของคณะกรรมการสาขาพรรคในระดับหน่วยเลือกตั้ง (Precint) ซึ่งเป็นระดับล่าง
 และใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุดเป็นลำดับขั้นขึ้นมา ถ้าคณะกรรมการสาขาพรรคในระดับล่าง
 ไม่เห็นด้วย คณะกรรมการพรรคในระดับสูงขึ้นไปย่อมไม่มีอำนาจที่จะกำหนดตัวผู้สมัครได้เอง

ตารางที่ 8 : การคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคการเมือง

พรรค	การคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้ง
ประชาธิปไตย	คณะผู้บริหารพรรคพิจารณาเสนอชื่อบุคคลต่อคณะกรรมการบริหารพรรค (ข้อ 80)
ชาติไทย	คณะกรรมการบริหารแต่งตั้งคณะกรรมการอำนาจการเลือกตั้งเพื่อพิจารณากลั่นกรอง คัดเลือกสมาชิกเพื่อสมัครรับเลือกตั้งทุกระดับ โดยคณะกรรมการเลือกตั้งอาจมอบหมาย ให้บุคคลหรือคณะบุคคลทำการกลั่นกรองคัดเลือกผู้สมัครในแต่ละจังหวัดก็ได้ (ข้อ 28)
ไทยรักไทย	คณะกรรมการบริหารอาจแต่งตั้งคณะกรรมการอำนาจการเลือกตั้งขึ้นเพื่อเสนอชื่อ บุคคลให้คณะกรรมการบริหารพิจารณาคัดเลือก ทั้งนี้คณะกรรมการบริหารอาจคัดเลือก บุคคลอื่น นอกเหนือไปจากที่เสนอชื่อขึ้นมาก็ได้ (ข้อ 96 และ 97)
พลังประชาชน	สำนักงานใหญ่ของพรรครับสมัครสมาชิกพรรคเสนอต่อคณะกรรมการอำนาจการเลือกตั้ง ทั่วไป (แต่งตั้งโดยคณะกรรมการบริหารพรรค) พิจารณาคัดเลือก โดย คำตัดสินของคณะกรรมการอำนาจการเลือกตั้งทั่วไปถือว่าเป็นที่สุด เว้นแต่คณะ กรรมการบริหารพรรคจะเห็นเป็นอย่างอื่น (ข้อ 67)

พรรค	การคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้ง
เพื่อแผ่นดิน	ให้คณะกรรมการบริหารพรรคคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้ง ส.ส. จากบัญชีรายชื่อบุคคลที่ประชุมใหญ่สาขาพรรคให้ความเห็นชอบหรือบัญชีรายชื่อบุคคลที่คณะกรรมการคัดเลือกผู้สมัครของพรรคเห็นสมควร (ข้อ 29/5 และข้อ 30)

2.2.2 หลักเสรีภาพและเสมอภาค โดยหลักแล้วสมาชิกพรรคทุกคนมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพรรคการเมืองของตนโดยเสรีภาพและเท่าเทียมกัน ไม่มีใครมีอำนาจเหนือใครและไม่มีใครสามารถบังคับใครได้ แต่ในความเป็นจริงของพรรคการเมืองไทย สมาชิกแต่ละคนไม่ได้มีสถานะเท่าเทียมกัน หากแต่บุคคลใดมีเงินที่จะลงทุนให้พรรคการเมืองมากบุคคลนั้นก็จะได้รับการยอมรับและมีอำนาจตัดสินใจมากยิ่งขึ้นด้วย หลักความเสมอภาคจึงมิได้เกิดขึ้นจริงในพรรคการเมืองของไทย ส่วนหลักเสรีภาพนั้น สมาชิกพรรคการเมืองของไทยไม่ได้มีเสรีภาพในการคิดและตัดสินใจ เนื่องจากต้องปฏิบัติตามคำสั่งของหัวหน้าพรรคการเมือง ซึ่งหากไม่ปฏิบัติตามหัวหน้าพรรคการเมืองอาจไม่คัดเลือกให้ลงสมัครรับเลือกตั้งของพรรคในการเลือกตั้งครั้งต่อไปหรืออาจถึงขั้นถูกขับออกจากพรรคเลยก็ได้

ทั้งนี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 กล่าวถึงเสรีภาพของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไว้ในหลายมาตรา ได้แก่ มาตรา 122 ซึ่งกำหนดเรื่องหลักความเป็นอิสระไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจติเตียนของผู้แทน (Free mandate) ว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย ไม่ตกอยู่ภายใต้ความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายหรือความครอบงำใด ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าแม้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะสังกัดพรรคการเมือง แต่ก็มีอิสระในการปฏิบัติหน้าที่ของตนโดยไม่อยู่ในความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมาย หรือความครอบงำใด ๆ และมาตรา 126 วรรค 5 ซึ่งกำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสามารถออกเสียงลงคะแนนเลือกหรือให้ความเห็นชอบให้บุคคลดำรงตำแหน่งใดโดยอิสระและไม่ถูกผูกพันโดยมติของพรรคการเมืองหรืออาณัติอื่นใด รวมทั้งในมาตรา 162 วรรค 2 ซึ่งกำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีอิสระจากมติพรรคการเมืองในการตั้งกระทู้ถาม การอภิปราย และการลงมติในการอภิปรายไม่ไว้วางใจ ดังนั้น หากจะกล่าวโดยสรุปแล้วสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีอิสระในการปฏิบัติหน้าที่โดยไม่ตกอยู่ภายใต้อาณัติใด ๆ ทั้งเรื่องการออกเสียงลงคะแนนเลือกหรือให้ความเห็นชอบให้บุคคลดำรงตำแหน่งใด การตั้งกระทู้ถาม การอภิปราย และการลงมติในการอภิปรายไม่ไว้วางใจ แต่หากพิจารณาถึงหน้าที่ความเป็นผู้แทนแล้ว นอกเหนือจากหน้าที่ในการตรวจสอบการใช้อำนาจของฝ่ายบริหารโดยการตั้งกระทู้ถามและการอภิปรายไม่ไว้วางใจแล้ว

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรยังมีหน้าที่ในการพิจารณาร่างกฎหมายซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งในรัฐธรรมนูญไม่ได้กล่าวถึงความอิสระในการพิจารณาและลงมติร่างกฎหมายไว้แต่อย่างใด จึงอาจเป็นประเด็นต่อไปว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีอิสระในการพิจารณาร่างกฎหมายและลงมติรับหรือไม่รับร่างกฎหมายหรือไม่ต่อไป

2.2.3 การปกครองที่ใช้หลักเสียงข้างมากโดยเคารพเสียงข้างน้อย ในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ต้องใช้เสียงข้างมากเป็นหลักในการตัดสินใจ ทั้งนี้ พรรคการเมืองในประเทศไทยส่วนใหญ่ไม่ได้มีการตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ด้วยเสียงข้างมาก แต่ผู้ที่มีบทบาทในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ของพรรคการเมือง คือ หัวหน้าพรรคการเมืองและแกนนำพรรคเพียงไม่กี่คน ซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักประชาธิปไตยภายในพรรคการเมือง หากพิจารณาถึงการเปิดโอกาสให้เสียงข้างน้อยโดยอาจพิจารณาได้จากประเด็นดังต่อไปนี้

(1) การเปิดประชุมวิสามัญ การกำหนดให้สมาชิกพรรคบางส่วนสามารถร้องขอให้มีการเปิดประชุมวิสามัญได้เป็นการให้สิทธิแก่เสียงข้างน้อย โดยพรรคการเมืองต่างๆ ได้กำหนดจำนวนสมาชิกที่สามารถร้องขอให้มีการเปิดประชุมใหญ่วิสามัญไว้แตกต่างกัน เช่น พรรคประชาธิปัตย์กำหนดให้มีการประชุมใหญ่วิสามัญได้ในกรณีที่คณะกรรมการบริหารพรรคเรียกประชุมนอกเหนือจากการประชุมใหญ่ตามปกติ หรือกรณีประธานสาขาพรรคโดยความเห็นของคณะกรรมการสาขาพรรคจำนวน 1 ใน 3 ของจำนวนสาขาพรรคทั้งหมดและกรรมการบริหารพรรคจำนวน 1 ใน 3 ของจำนวนทั้งหมด (ข้อบังคับพรรคประชาธิปัตย์ ข้อ 71 (2))

สำหรับพรรคชาติไทยการเปิดประชุมวิสามัญทำได้โดยหัวหน้าพรรคหรือคณะกรรมการบริหารมีมติ หรือสมาชิกที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวน 3 ใน 4 ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มีอยู่ทั้งหมดของพรรคร้องขอ (ข้อบังคับพรรคชาติไทย ข้อ 48)

พรรคไทยรักไทยกระทำได้โดยมติของคณะกรรมการบริหารหรือโดยคำร้องขอเป็นหนังสือของผู้มีสิทธิเข้าร่วมประชุมใหญ่ (กรรมการบริหาร ตัวแทนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในขณะนั้น รัฐมนตรีในขณะนั้น ที่ปรึกษาพรรค ประธานสาขาพรรค) จำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 3 ของจำนวนทั้งหมด (ข้อบังคับพรรคไทยรักไทย ข้อ 45)

พรรคพลังประชาชนกำหนดให้การขอเปิดประชุมใหญ่วิสามัญของพรรคทำได้เมื่อกรรมการบริหารพรรคจำนวนไม่น้อยกว่า 3 ใน 4 ของจำนวนคณะกรรมการบริหารพรรคเท่าที่มีอยู่ในขณะนั้นเข้าชื่อร้องขอ (ข้อบังคับพรรคพลังประชาชน ข้อ 31)

พรรคเพื่อแผ่นดินกำหนดให้การขอเปิดประชุมใหญ่วิสามัญของพรรคทำได้ 4 กรณี คือ มติคณะกรรมการบริหารมีมติ หรือ ส.ส. จำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 4 ร้องขอ หรือ กรรมการบริหารพรรคไม่น้อยกว่า 1 ใน 3 ร้องขอ หรือสมาชิกพรรคไม่น้อยกว่า 1 ใน 10 ของจำนวนสมาชิกพรรคทั้งหมดที่มีอยู่หรือไม่น้อยกว่า 2,000 คนแล้วแต่จำนวนใดจะน้อยกว่ากัน (ข้อบังคับพรรคเพื่อแผ่นดิน ข้อ 46)

เห็นได้ว่าพรรคชาติไทย พรรคไทยรักไทย และพรรคพลังประชาชนกำหนดจำนวนการขอเปิดประชุมวิสามัญโดยคณะกรรมการบริหารพรรคไว้ค่อนข้างสูงทำให้กรรมการบริหารพรรคเสียงข้างน้อยไม่อาจร้องขอเปิดประชุมวิสามัญได้ สำหรับการขอเปิดประชุมใหญ่วิสามัญโดยสมาชิกพรรคนั้น มีเพียงพรรคเพื่อแผ่นดินเท่านั้นที่เปิดโอกาสให้สมาชิกพรรคขอเปิดประชุมวิสามัญได้ด้วยข้อกำหนดเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพรรคการเมืองไทยไม่ค่อยเปิดโอกาสให้เสียงข้างน้อยได้แสดงความคิดเห็น

ตารางที่ 9 : การขอเปิดประชุมใหญ่วิสามัญ

พรรค	การขอเปิดประชุมโดย		
	กรรมการบริหารพรรค	สมาชิกพรรค	วิธีการอื่น
ประชาธิปไตย (ข้อ 71 (2))	1 ใน 3	ไม่มี	- คณะกรรมการบริหารพรรคเรียกประชุม - ประธานสาขาพรรคโดยความเห็น กกก.สาขาพรรคจำนวน 1 ใน 3 ของสาขาพรรคทั้งหมด
ชาติไทย (ข้อ 48)	มากกว่ากึ่งหนึ่ง	ไม่มี	- หัวหน้าพรรค - ส.ส. พรรคจำนวน 3 ใน 4
ไทยรักไทย (ข้อ 41)	มากกว่ากึ่งหนึ่ง	ไม่มี	- ผู้มีสิทธิเข้าร่วมประชุมใหญ่ไม่น้อยกว่า 1 ใน 3
พลังประชาชน (ข้อ 31)	ไม่น้อยกว่า 3 ใน 4	ไม่มี	ไม่มี
เพื่อแผ่นดิน (ข้อ 46)	กรรมการบริหารพรรคไม่น้อยกว่า 1 ใน 3 ร้องขอ	สมาชิกพรรคไม่น้อยกว่า 1 ใน 10 หรือไม่น้อยกว่า 2,000 คนแล้วแต่จำนวนใดจะน้อยกว่ากัน	- กกก.บริหารพรรคเรียกประชุม - ส.ส. ไม่น้อยกว่า 1 ใน 4

(2) กรณีมีมติหรือข้อบังคับพรรคขัดต่อหลักประชาธิปไตยหรือการปฏิบัติหน้าที่ ส.ส.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 65 วรรคสาม ประกอบกับพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2550 มาตรา 33 ระบุว่าในกรณีที่สมาชิกซึ่งเป็น ส.ส. จำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 4 ของจำนวน ส.ส. ทั้งหมด กรรมการบริหารพรรคการเมืองจำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 3 ของจำนวนกรรมการบริหารพรรคการเมืองทั้งหมด หรือสมาชิกจำนวนไม่น้อยกว่า 100 คน เห็นว่ามติหรือข้อบังคับของพรรคการเมืองที่ตนเป็นสมาชิกอยู่นั้นจะขัดต่อสถานะและการปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญนี้ หรือขัดหรือแย้งกับหลักการพื้นฐานแห่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีสิทธิร้องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยได้ ซึ่งถือเป็นอีกหนึ่งกระบวนการที่เปิดโอกาสให้สมาชิกพรรคส่วนข้างน้อยได้มีโอกาสตรวจสอบมติหรือข้อบังคับพรรคการเมือง ซึ่งกรณีนี้เคยเกิดขึ้นแล้ว กรณีสมาชิกพรรคประชากรไทยจำนวน 12 คนถูกขับออกจากพรรคต่อมาสมาชิกพรรคทั้ง 12 คนจึงนำเรื่องเข้าสู่ศาลรัฐธรรมนูญจนศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัยที่ 1/2542 ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542 เป็นสองประเด็นดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง พิจารณาว่ามาตรา 149 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 บัญญัติให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย และต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทย ดังนั้น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญจึงมีสถานะเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย มีหน้าที่ต้องปฏิบัติเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทย เช่น การพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ ควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน ฯลฯ การที่พรรคประชากรไทยมีมติขับชื่อผู้ร้องออกจากทะเบียน สมาชิกพรรคประชากรไทย ผลที่เกิดตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 118 (8) คือสมาชิกภาพของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสิ้นสุดลงนับแต่วันที่พรรคการเมืองมีมติ ซึ่งเท่ากับความเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทยสิ้นสุดลงด้วย และไม่อาจปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทยได้ มติเช่นนี้จึงขัดต่อสถานะและการปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโดยชัดแจ้ง

ประเด็นที่สอง กรณีที่ว่ามติหรือข้อบังคับในเรื่องใดของพรรคการเมืองที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ขัดหรือแย้งกับหลักการพื้นฐานแห่งการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขหรือไม่ พิจารณาแล้วเห็นว่าการที่ผู้ร้องถูกกล่าวหาว่าไม่ปฏิบัติตามมติพรรค กรณีลงชื่อสนับสนุนนายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรีและเข้าร่วมรัฐบาลนั้น ข้อเท็จจริงปรากฏว่ามติที่ให้สนับสนุนพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรีนั้น เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไปเมื่อพรรคการเมือง 2 พรรคใน 6 พรรค ที่มีมติร่วมกันจะจัดตั้งรัฐบาลโดยมีพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ

เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ประกาศถอนตัวและกลับไปสนับสนุนนายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรี จึงเป็นผลให้ข้อตกลงของ 6 พรรคเดิมที่จะร่วมจัดตั้งรัฐบาลโดยสนับสนุนพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรีถือเป็นมติที่ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติอีกต่อไป เมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนใหญ่ของพรรคประชากรไทยจำนวน 14 คนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวน 18 คน ซึ่งเป็นผู้แทนของปวงชนชาวไทยเห็นว่ามีความจำเป็นรีบด่วนต้องสนับสนุนให้นายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรีเพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์ของบ้านเมือง จึงเป็นเรื่องที่พรรคการเมืองจะพึงรับฟังตามหลักการพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย มติที่ให้ลบชื่อผู้ร้องออกจากทะเบียนสมาชิกพรรคประชากรไทยด้วยเหตุดังกล่าว จึงขัดหรือแย้งกับหลักการพื้นฐานแห่งการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

โดยเหตุดังกล่าวมาศาลรัฐธรรมนูญจึงวินิจฉัยว่า มติของพรรคประชากรไทย ที่ลบชื่อผู้ร้องออกจากทะเบียนสมาชิกพรรคประชากรไทย มีลักษณะตามมาตรา 47 วรรคสามของรัฐธรรมนูญ

2.3 สาขาพรรคการเมือง

สาขาของพรรคการเมืองเป็นกลไกสำคัญของพรรคการเมืองที่จะทำให้สมาชิกพรรคซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ สามารถเข้าร่วมกิจกรรมของพรรคได้อย่างทั่วถึง อีกทั้งยังเป็นส่วนสำคัญที่สามารถสะท้อนความต้องการในพื้นที่นั้น ๆ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นกับพรรคการเมืองไทยก็คือการที่พรรคการเมืองให้ความสำคัญกับสาขาพรรคน้อยมาก แม้ว่าระยะหลังแต่ละพรรคจะมีการจัดตั้งสาขาพรรคการเมืองเป็นจำนวนมาก แต่การให้ความสำคัญกับสาขาพรรคในการร่วมตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ของพรรคยังน้อยอยู่มาก โดยเฉพาะเรื่องการคัดสรรตัวผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ควรเป็นอำนาจหน้าที่ของสาขาพรรคซึ่งคลุกคลีอยู่กับคนในท้องถิ่น แต่ในทางปฏิบัติอำนาจดังกล่าวกลับอยู่ที่หัวหน้าพรรคหรือคณะกรรมการบริหารพรรคเท่านั้น ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ขัดต่อหลักประชาธิปไตยภายในพรรคอย่างร้ายแรง เพราะการส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งถือเป็นเรื่องสำคัญ of พรรคการเมือง จึงควรให้สมาชิกพรรคซึ่งเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในพรรคมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องดังกล่าวด้วย มิใช่ให้คนเพียงกลุ่มเดียวเป็นผู้ตัดสินใจ

ตาราง 10 : จำนวนสาขาพรรคของพรรคการเมืองที่ได้รับเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2550

พรรค	วันที่จัดตั้ง	จำนวนสาขาพรรค
พลังประชาชน	9 พฤศจิกายน 2541	4
ประชาธิปัตย์	11 มิถุนายน 2525	194
ชาติไทย	8 กรกฎาคม 2525	14
เพื่อแผ่นดิน	2 ตุลาคม 2550	-
รวมใจไทยชาติพัฒนา	3 ตุลาคม 2550	-
มัชฌิมาธิปไตย	1 ตุลาคม 2550	-
ประชากร	10 มกราคม 2549	5

ที่มา : เว็บไซต์คณะกรรมการการเลือกตั้ง www.ect.go.th ข้อมูล ณ วันที่ 12 พฤศจิกายน 2550

จากตารางที่ 10 เห็นได้ว่าพรรคการเมืองมิได้ให้ความสำคัญกับสาขาพรรคการเมืองเท่าใดนัก โดยพรรคการเมืองส่วนใหญ่ที่ได้รับเลือกตั้งในการเลือกตั้งครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2550 มีสาขาพรรคน้อยมากโดยมีถึง 3 พรรคที่ไม่มีสาขาพรรค ได้แก่ พรรคเพื่อแผ่นดิน พรรครวมใจไทยชาติพัฒนา และพรรคมัชฌิมาธิปไตย ส่วนพรรคพลังประชาชนซึ่งได้รับเลือกตั้งมากที่สุดนั้นมีสาขาพรรคเพียง 4 สาขาเท่านั้น ด้วยจำนวนตัวเลขเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการไม่ให้ความสำคัญกับสาขาพรรคการเมือง แต่ทั้งนี้ตามบทบัญญัติในพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2550 มาตรา 26 กำหนดให้พรรคการเมืองต้องมีสาขาพรรคอย่างน้อยภาคละ 1 สาขาภายใน 1 ปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2550 ใช้บังคับ

2.4 การเงินของพรรคการเมือง

พรรคการเมืองแทบทุกพรรคจะประสบกับปัญหาขาดแคลนเงินในการบริหารพรรคการเมือง เพราะรายได้ปกติของพรรคการเมืองนั้นมีช่องทางหลักๆ จาก 4 ช่องทาง ได้แก่

1. เงินสนับสนุนจากกองทุนพัฒนาพรรคการเมือง ซึ่งจะจัดสรรเงินโดยคำนึงถึงคะแนนเสียงที่พรรคการเมืองนั้นได้รับในการเลือกตั้งครั้งล่าสุด คำนึงถึงจำนวนสาขาพรรค และจำนวนสมาชิกของพรรคที่จ่ายเงินค่าบำรุงสมาชิกในปีนั้น ๆ¹¹

2. เงินที่ได้จากการจำหน่ายสินค้าหรือบริการของพรรคการเมือง เนื่องจากพรรคการเมืองไม่ได้มีหน้าที่หลักในการทำการค้าหรือหากำไร รายได้จากส่วนนี้จึงน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับรายได้จากส่วนอื่น ๆ

3. เงินค่าธรรมเนียมและค่าบำรุงพรรคการเมืองตามที่กำหนดในข้อบังคับพรรคการเมือง ซึ่งแต่ละพรรคการเมืองได้รายได้จากส่วนนี้ค่อนข้างน้อย เนื่องจากจำนวนสมาชิกของแต่ละพรรคการเมืองมีไม่มาก และเรียกเก็บค่าบำรุงในอัตราที่ต่ำ

4. เงินบริจาค เงินส่วนนี้ถือเป็นรายได้หลักของพรรคการเมือง ซึ่งเงินส่วนนี้ถือเป็นเงินส่วนที่สร้างปัญหาให้กับพรรคการเมืองและนักการเมืองพอสมควร กล่าวคือ เมื่อรายได้จากแหล่งอื่นของพรรคการเมืองมีไม่เพียงพอกับการบริหารงาน พรรคการเมืองก็จำเป็นต้องรับบริจาคเงินจากภาคเอกชน นายทุนทั้งหลายก็ใช้โอกาสนี้ในการเข้าควบคุมพรรคการเมืองโดยการบริจาคเงินช่วยเหลือให้พรรคการเมืองเป็นจำนวนมาก เพื่อที่จะสามารถสั่งการพรรคการเมืองให้ดำเนินการต่าง ๆ เพื่อเอื้อประโยชน์ให้กับตนในทางธุรกิจ ซึ่งเมื่อพรรคการเมืองได้รับความช่วยเหลือทางการเงินจากนายทุนก็ย่อมมีความเกรงใจและเชื่อฟังนายทุนนั้น เมื่อตนได้เป็นรัฐบาลก็บริหารประเทศโดยเอื้อประโยชน์ให้กับนายทุน มากกว่าที่จะคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชน ในที่สุดพรรคการเมืองก็เป็นเพียงบริษัทของนายทุนไม่ใช่พรรคการเมืองของประชาชนอีกต่อไป

การควบคุมการบริจาคเงินโดยภาคเอกชนเริ่มมีขึ้นครั้งแรกในพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2524 มาตรา 22 ซึ่งกำหนดเพียงว่าผู้บริจาคต้องไม่เป็นบุคคลผู้ไม่มีสัญชาติไทย แต่ก็มีได้มีมาตรการอื่นเพื่อสร้างความโปร่งใส เช่น การกำหนดให้การบริจาคเงินตั้งแต่จำนวนหนึ่งขึ้นไปต้องกระทำเป็นเช็ค การกำหนดเพดานเงินบริจาค หรือการเปิดเผยชื่อผู้บริจาค ทั้งนี้เพราะ

¹¹ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2550 มาตรา 75

การควบคุมการบริจาดเงินของเอกชนในยุคนั้น มิได้มุ่งที่จะสร้างความโปร่งใสให้แก่ระบบการเงินของพรรคการเมือง แต่ต้องการป้องกันมิให้พรรคการเมืองได้รับอิทธิพลต่างชาติเท่านั้น

ต่อมาในพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2541 กำหนดให้มีการออกหลักฐานรับเงิน และเปิดเผยชื่อผู้บริจาดเงิน ทั้งยังห้ามมิให้บุคคลที่มีคุณสมบัติต้องห้าม อันได้แก่

- ผู้ไม่มีสัญชาติไทย
- นิติบุคคลตามกฎหมายต่างประเทศที่ประกอบธุรกิจหรือกิจการ หรือจดทะเบียนสาขา อยู่ในหรือนอกราชอาณาจักร
- นิติบุคคลที่จดทะเบียนในราชอาณาจักรซึ่งมีบุคคลผู้ไม่มีสัญชาติไทยมีทุนหรือเป็นผู้ถือหุ้นเกินร้อยละยี่สิบห้า
- องค์การหรือนิติบุคคลที่ได้รับทุนสนับสนุนจากบุคคลข้างต้น

ต่อมาพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2550 กำหนดหลักเกณฑ์การบริจาดเงินให้แก่พรรคการเมืองดังต่อไปนี้

ก. การบริจาดเงินให้แก่พรรคการเมืองตั้งแต่ 1,000 บาทขึ้นไป ต้องทำโดยเปิดเผยชื่อ และสามารถตรวจสอบได้ (มาตรา 56)

ข. การบริจาดเงินให้แก่พรรคการเมืองตั้งแต่ 5,000 บาทขึ้นไป ต้องทำโดยเปิดเผยชื่อผู้บริจาดต่อสาธารณชน (มาตรา 57 วรรคหนึ่ง)

ค. การบริจาดเงินตั้งแต่ 20,000 บาทขึ้นไป ต้องบริจาดโดยส่งจ่ายเป็นตัวแลกเงินหรือเช็คขีดคร่อม (มาตรา 57 วรรคสอง)

ง. ห้ามมิให้บุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลบริจาดให้แก่พรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่ง (รวมถึงหัวหน้าพรรค กรรมการบริหารพรรค หรือกรรมการสาขาพรรค) เกินกว่า 10 ล้านบาท ต่อปี (มาตรา 59)

เห็นได้ว่าพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2550 กำหนดมาตรการควบคุมการบริจาดเงินโดยภาคเอกชนไว้ครอบคลุมในหลากหลายแง่มุม ทั้งกำหนดให้การบริจาดเงินเป็นไปโดยเปิดเผย หากบริจาดเงินเป็นจำนวนมากต้องส่งจ่ายเป็นตัวแลกเงินหรือเช็ค รวมทั้งการกำหนดวงเงินขั้นสูงสุดในการบริจาดเงินโดยภาคเอกชน

3. ความสัมพันธ์ระหว่าง ส.ส. กับพรรคการเมืองในประเทศไทย:

วิเคราะห์ผ่านรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับ

3.1 การบังคับให้สังกัดพรรคการเมือง

ตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 จนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 มิได้มีการกำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมือง แต่ต่อมาช่วงปี พ.ศ. 2512 เกิดปัญหารัฐบาลไร้เสถียรภาพ เนื่องจาก ส.ส. ซึ่งไม่ได้สังกัดพรรคการเมืองรวมตัวกันเป็นพรรคอิสระโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต่อรองผลประโยชน์ทางการเมืองด้วยเหตุนี้เองเมื่อมีการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 จึงกำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมืองเพื่อป้องกันปัญหารัฐบาลขาดเสถียรภาพจากการต่อรองผลประโยชน์ทางการเมืองของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ไม่ได้สังกัดพรรค โดยรัฐธรรมนูญฉบับต่อมาทุกฉบับ ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2524 ก็บัญญัติไว้เช่นเดียวกัน แต่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 เพิ่มบทบัญญัติการสังกัดพรรคการเมืองอย่างน้อย 90 วันก่อนลงสมัครรับเลือกตั้งเข้าไปอีก เพื่อป้องกันการย้ายพรรคของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและเพื่อให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้มีโอกาสศึกษานโยบายของพรรคการเมืองที่ตนสังกัดก่อนที่จะลงสมัครรับเลือกตั้ง ด้วยการกำหนดเช่นนี้ทำให้รัฐบาลมีเสถียรภาพสูงมากเพราะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหมดโอกาสที่จะต่อรองต้องจงรักภักดีต่อพรรคการเมืองที่ตนสังกัด จนทำให้รัฐบาลของพันตำรวจโท ดร. ทักษิณ ชินวัตร สามารถจัดตั้งพรรคการเมืองพรรคเดียวได้เมื่อปี พ.ศ. 2544 และสามารถอยู่จนครบวาระ 4 ปี แต่ต่อมาในวันที่ 19 กันยายน 2549 ก็มีการยึดอำนาจการปกครองประเทศโดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งมีพลเอกสนธิ บุญยรัตกลิน เป็นผู้นำ

หากค้นหาเจตนารมณ์ของผู้ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 จะพบว่าต้นร่างเดิมที่ร่างโดยรัฐบาลกำหนดไว้ในมาตรา 119 (4) ให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมือง ต่อมาในชั้นคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. 2517) มีการลงมติในเรื่องการกำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมืองผลปรากฏว่ามีกรรมการจำนวน 12 คนที่เห็นด้วยกับการกำหนดให้

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมือง และมีกรรมสิทธิ์อีก 12 คนที่ไม่เห็นด้วยกับการกำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมือง ในท้ายที่สุดประธานคณะกรรมการจึงออกเสียงชี้ขาดว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไม่จำเป็นต้องสังกัดพรรคการเมือง¹² ต่อมาเมื่อนำเข้าสู่การพิจารณาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติมีสมาชิกอภิปรายเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวเป็น 2 ฝ่าย ดังนี้¹³

ฝ่ายแรกเห็นว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมือง ได้แก่

นายพิชัย รัตตกุล แสดงความเห็นที่ "...ส.ส. ในอดีต พ.ศ.2512 ที่ผ่านมานั้นมีมากที่ไม่สังกัดพรรคคนนั้นเป็นคนดี ทำงานอย่างเป็นอิสระโดยแท้จริง ไม่ขายตัว ... แต่นั่นเป็นส่วนน้อย ส่วนใหญ่แล้วอีกประมาณ 70 ท่านซึ่งเป็น ส.ส. อิสระไม่สังกัดพรรคคนนั้น อดีตที่ผ่านมาสอนให้น้ำตาตกใน สอนให้รัฐบาลชุดที่แล้วต้องเกิดความระงำซ้ำใจเหลือเกินจากบทบาทต่าง ๆ ของ ส.ส. 70 คนที่ไม่สังกัดพรรค ทั้งนี้เพราะเหตุว่า ส.ส. 70 คนที่ไม่สังกัดพรรคคนนั้น ต่างเล่นตัว เล่นตัวที่จะประเมินตัวเอง ประเมินราคาตัวเองให้สูงขึ้น ถ้าคนไหนมีเสียงพูดในสภาหรืออภิปรายในสภาได้เด็ดขาดมากหน่อยราคาก็สูงขึ้น ... อย่างไรก็ตามก็ดี ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในอดีตที่ผ่านมาจากการที่กฎหมายรัฐธรรมนูญไม่บังคับให้ ส.ส. ต้องสังกัดพรรคคนนั้น ทำความปั่นป่วนให้กับการบริหารงานของสภาและการบริหารงานของประเทศเป็นอย่างมาก ... ถ้าเรารักที่จะให้เห็นการเมืองของประเทศไทยเราในอนาคตดำเนินการไปอย่างมีเสถียรภาพเพื่อจะนำไปสู่รัฐบาลที่มีเสถียรภาพแล้ว จำเป็นเหลือเกินที่เราจะต้องวางรากฐานระบบพรรคการเมืองตั้งแต่บัดนี้ ... มีบางท่านบอกว่า ถ้าหากให้ ส.ส. สังกัดพรรคแล้วจะเป็นการตัดสิทธิของประชาชนไป กระผมว่าไม่ใช่ตัดสิทธิครับ ท่านประธาน กระผมมีความเห็นว่า ถ้าหากกระผมอยากจะไปอยู่กับพรรค ก. และพรรค ก. เขาไม่สนใจกระผม ไม่อยากจะทำอะไรกับกระผม กระผมเองก็สามารถรวบรวมสมัครพรรคพวกกระผม 1,000 คน ตั้งเป็นพรรคการเมืองขึ้นมาได้อีกพรรคหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นการตัดสิทธิเลย..."

- นายอมร จันทรมบูรณ แสดงความเห็นที่ "...สิ่งที่เราเข้าใจว่าเป็นระบบรัฐสภา คือ สภานิติบัญญัติแห่งชาติคุมรัฐบาลนั้น เป็นความเข้าใจของระบบรัฐสภาเมื่อ 150 ปีก่อนนี้ เพราะปัจจุบันนี้นั้น โดยอาศัยหลักเกณฑ์ที่ว่ารัฐบาลต้องมาจากพรรคการเมืองส่วนข้างมากในสภา แล้วเราจะเห็นว่าระบบรัฐสภาที่เราเข้าใจว่าสภานิติบัญญัติคุมรัฐบาลนั้นจึงไม่เป็นความจริง เพราะว่า

¹² บันทึกการประชุมคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ครั้งที่ 16/2517 วันพุธที่ 29 พฤษภาคม 2517 น. 59

¹³ รายงานการประชุมสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ชุดที่ 2 พ.ศ.2517 ครั้งที่ 63/2517 วันเสาร์ที่ 7 กันยายน 2517, น. 300 - 324

รัฐบาลนั้นก็มีส่วนข้างมากในสถานนั่นเอง ดังนั้นเองสิ่งที่อยู่ในสภาและควบคุมรัฐบาลก็คือพรรคการเมือง ... กระผมไม่อยากจะเถียงหรือโต้แย้งว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เป็นการจำกัดสิทธิ กระผมยอมรับว่าเป็นการจำกัดสิทธิบางส่วน แต่เป็นการจำกัดสิทธิเพื่อประชาชน ... บทบัญญัตินี้ไม่ได้สมบูรณ์ในตัวเอง การที่จะบังคับให้ผู้สมัครสังกัดพรรคเป็นแต่เพียงกลไกชิ้นหนึ่ง แต่สิ่งที่จะทำให้กลไกนี้สมบูรณ์ก็คือ ถ้าหากว่าผู้ใดลาออกจากพรรค ผู้นั้นต้องขาดสมาชิกภาพไปด้วย กลไกนี้จึงจะสมบูรณ์...”

- นายเกษม ศิริสัมพันธ์ แสดงความเห็นที่ “...เรากำลังต้องการรัฐบาลที่มีความเข้มแข็งพอสมควร เรามีปัญหาอีกมากมายนักในทางเศรษฐกิจสังคม และการปกครองต่าง ๆ ที่จะต้องมีรัฐบาลที่มีประสิทธิภาพและเข้มแข็งมาแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ในขณะที่เดียวกันด้วยความเคารพท่านประธานกรรมาธิการ ท่านบอกว่ายังไม่ถึงเวลาที่จะมีระบบพรรคแล้วข้างหน้าเราจะเป็นอย่างไร ข้างหน้าเราก็จะมีรัฐบาลซึ่งไม่สามารถมั่นใจในตัวเราเองเลยว่าจะสามารถปกครองประเทศด้วยความสนับสนุนของสภาหรือไม่ ... จริงอยู่บางท่านอาจจะมีความคิดเห็นว่าการที่จะสังกัดพรรคนั้นเป็นการจำกัดเสรีภาพ แต่ถ้าว่าในสังคมที่จะเป็นประชาธิปไตยนั้น กระผมอยากจะกราบเรียนว่าไม่ใช่มีแต่เสรีภาพอย่างเดียว แต่เราต้องการที่จะมีวินัยบ้างและพรรคการเมืองนั้นเป็นกระบวนการที่จะสร้างวินัยในทางการเมืองให้เกิดขึ้น...”

- นายสมัคร สุนทรเวช แสดงความเห็นที่ “...วันที่เราจะตัดสินใจในอนุมาตรา (4) ของมาตรา 119 นี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดที่เราจะวางลงไปในบ้านเมืองนี้ เราอยากจะได้เห็นว่าวันหนึ่งบ้านเมืองเราจะมีพรรคการเมืองใหญ่ 2 หรือ 3 พรรค ช่วยกันบริหารบ้านเมืองผลัดเปลี่ยนกันเข้าผลัดเปลี่ยนกันออก แต่ถ้าเราไม่เริ่มต้นด้วยพรรคการเมืองมาก ๆ ในวันนี้จะไปเริ่มต้นเมื่อไร...”

- นายอดุล วิเชียรเจริญ แสดงความเห็นที่ “...ประชาธิปไตยนั้นจะคงอยู่ได้ต่อเมื่อมีระบบพรรคการเมือง กระผมขอประทานอภัยที่พูดซ้ำในสิ่งที่ได้เคยพูดมาแล้ว แต่ว่าเป็นการเริ่มต้นเรานำประชาธิปไตยเข้ามาใช้ในเมืองไทยกันโดยคิดว่าถ้าเรามาสร้างสถาบันให้มีสถานะนิติบัญญัติ มีฝ่ายบริหาร แล้วก็มีกระบวนการควบคุมกัน และมีการเลือกตั้งเท่านั้น เราก็นี้ถือว่าเป็นการเพียงพอ ... การปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นจำเป็นเหลือเกินที่จะต้องมีความรับผิดชอบผู้ซึ่งมีแนวนโยบายมีความคิดเห็นในทำนองเดียวกันมาดำเนินการในทางการเมืองจึงจะเป็นผล ไม่ใช่ถ้ามีสมาชิกอยู่ 300 คน ต่างคนก็ต่างเป็นอิสระแล้วก็ลงมาทำอะไรขึ้น มันไม่มีแนว ไม่มีอะไรทั้งสิ้น การปกครองจะเป็นไปไม่ได้ มันจะกลับไปกลับมาไม่มีที่สิ้นสุด...”

ฝ่ายที่สองเห็นว่าไม่ควรกำหนดให้สังกัดพรรค ได้แก่

- นายจำลอง ครุฑขุนทด แสดงความเห็นที่ “กระผมเห็นด้วยกับกรรมาธิการที่ตัดอนุมาตรา (4) นี้ออกไป แล้วให้ออกแก่ผู้ที่ยังไม่มีความสมัครใจที่จะเข้าสังกัดพรรคการเมืองใด เพราะความไม่เชื่อใจก็ดี ไม่เชื่อในตัวบุคคลก็ดี ไม่เข้าใจในระบบพรรคก็ดี ได้มีโอกาสสมัครโดยอิสระเสรี และเมื่อเขาเห็นคุณค่าของการมีพรรคการเมือง เขาก็อาจจะมารวบรวมกันขึ้นตั้งเป็นพรรคการเมืองในอนาคต ... เพราะฉะนั้นกระผมเห็นว่าในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อนี้เราควรจะให้ผู้ที่สมัครเล่นการเมืองในระดับชาตินี้มีอิสระเสรีในการที่จะสมัครได้โดยอิสระ ... หากว่าเขามีความจำเป็นหรือมีความเลื่อมใสว่าระบบพรรคการเมืองนี้เป็นของดีเป็นของดีที่ชาติจะไปรอดแล้ว กระผมก็คิดว่าเขาคงจะตัดสินใจเข้าพรรคใดพรรคหนึ่งที่เขาเลื่อมใสมากที่สุด...”

- นายไพโรจน์ ชัยนาม แสดงความเห็นที่ “...ในเรื่องการมีพรรคการเมืองนี้กระผมสนับสนุนอย่างที่สุด การปกครองแบบของเราจะต้องมีคณะพรรคการเมือง และต่อไปก็ต้องมีคณะพรรคการเมือง ... แต่ว่าในเรื่องนี้นั้นมีเหตุผลหลายอย่างที่ยังไม่เห็นสมควรที่จะสั่งจำกัดในทันที จะให้สมาชิกเข้าสังกัดในทันที ... กระผมคิดว่าถ้าบังคับในทันทีแล้วละก็ พรรคที่ได้ตั้งขึ้นหรือว่าพรรคที่ใหญ่ ๆ ก็จะได้เปรียบพรรคเล็ก ๆ ด้วยการดึงเข้าไป... กระผมรู้สึกว่าการบังคับให้สมาชิกพรรคการเมืองที่ถูกออกจากพรรคด้วยวิธีอย่างใดก็ตาม ด้วยลาออกหรือโดยยุบพรรคหรือด้วยถูกไล่ออกอะไรก็ตามต้องขาดจากสมาชิกสภาไปด้วย วิธีนี้เราไม่เคยมีมาเลยในประเทศไทย... ถ้าหากว่าเราจะมีบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญว่าอีก 2 ปีจากนี้ไปแล้วละก็ ผู้ที่ไม่สังกัดพรรคการเมืองหรืออะไรต่ออะไรต่าง ๆ นั้น จะทำไม่ได้มันก็น่าฟัง... อีกประการหนึ่งนั้นขอให้คิดดูให้ดีว่า ในรัฐธรรมนูญของเรามีมาตราหนึ่ง กระผมจำไม่ได้ มีบอกว่าสมาชิกสภาผู้แทน สมาชิกวุฒิสภา เป็นผู้แทนของปวงชนชาวไทย ถ้าอย่างนี้แล้วเมื่อรัฐธรรมนูญบังคับอย่างนี้แล้ว เราจะบังคับให้เขาเข้าพรรคหรือครับ ... ถึงจะมีพรรคอะไรต่อไปข้างหน้ามันก็ยังกระจายได้ ออกจากพรรคนี้อีกพรรคหนึ่งมารับเข้าทันทีจะว่าอย่างไร เราจะหาอะไรแก้ไข ไม่มีห้ามไว้นี้ครับ พรรคต่าง ๆ มันก็จะซื้อ จะออกแข่งขันกัน นี่แหละที่กระผมเป็นห่วง...”

- นายบรรหาร ศิลปอาชา แสดงความเห็นที่ “...นับว่าเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่เราไม่ไปบังคับให้ผู้สมัครเข้ารับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำต้องสังกัดพรรค... ความรู้สึกของประชาชนในเรื่องระบบพรรคนี้ยังห่างไกลและไม่ค่อยมีความหมาย... เราจำเป็นจะต้องอาศัยระยะเวลาอีกสักช่วงหนึ่ง เพื่อให้มีโอกาสให้ได้เข้าใจในเรื่องระบบพรรคดีพอ แล้วถ้าหากว่าเราไปบังคับให้ผู้สมัครเข้ารับเลือกตั้งจะต้องสังกัดพรรค ก็จะทำให้ผู้สมัครนั้นต้องเร่งไปสังกัดพรรคหนึ่งด้วยความจำใจและด้วยความไม่สมัครใจ เพราะเหตุว่ารัฐธรรมนูญนี้ได้บังคับไว้เป็นการวิตรอน

สิทธิเสรีภาพของประชาชน ไม่เป็นประชาธิปไตย แล้วไม่เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้สมัครได้มีการทดสอบคุณภาพและสวัสดิภาพของแต่ละพรรค กระผมขอเปรียบเทียบว่าเหมือนกับวิธีการคลุมถุงชน...”

- นายใหญ่ ศวิตชาติ แสดงความเห็นที่ “ท่านประธานที่เคารพ ในกรรมาธิการผมเป็นคนที่ไม่เห็นด้วยที่จะให้สมาชิกสังกัดพรรคการเมือง... ประเด็นแรกที่ผมไม่เห็นด้วยก็คือ เสรีภาพในทางมูลฐาน ก็ว่ากันอีกว่า ถ้าจะเล่นการเมืองต้องอยู่ในวินัย อยู่ในวินัยก็ต้องเข้าพรรค ถ้าเข้าพรรควัตถุประสงค์ที่สมาชิกในสภานี้ยากได้ให้มีพรรคการเมืองแต่น้อยนั้น มันจะกลับมีพรรคอยู่ 4 พรรคหรือ 6 พรรค แต่ว่าราษฎรไม่ได้ชอบอยู่เลยสักพรรคหนึ่ง ทางออกก็คือจะต้องไปตั้งพรรคที่ราษฎรเขาปรารถนา ในที่สุดประเทศไทยก็ถูกบังคับอย่างนี้จะมีพรรคราว ๆ 70 พรรค เพราะพรรคที่มีอยู่เขาไม่ชอบและราษฎรก็ไม่ชอบ ... การที่จะให้คนเห็นกับพรรคนั้นไม่ใช่อยู่ด้วยออกรัฐธรรมนูญหรือกฎหมาย แต่จะออกได้หรือเป็นไปได้ด้วยการให้การศึกษา คุณค่าของพรรค การปลูกความนิยมของพรรค ... พรรคมันต้องเปิดโดยอัตโนมัติ (Automatic) ถ้าเป็นประชาธิปไตย เพราะคนไม่มีพรรคไม่สามารถจะบริหารราชการได้ แต่พรรคที่เกิดขึ้นนั้นก็ไม่ใช่หมายความว่าตั้งพรรคและบริหารประเทศได้ ราษฎรต้องสนับสนุน และถ้าจะไปบังคับให้ราษฎรต้องเข้าพรรค ต้องเข้าพรรค ผมมีพรรค ลูกพรรคผมก็ต้องขายตัวไปหลายคนก็รู้กันอยู่ มันก็ได้วิเศษวิโสอะไร สังกัดพรรคก็ขายไปหลายคนแล้วข้อเท็จจริงประธานก็รู้ว่าใครขายไปบ้าง...”

ท้ายที่สุดเมื่อมีการลงมติเรื่องให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องสังกัดพรรคการเมือง ปรากฏว่ามีสมาชิกยกมือเห็นด้วยกับการกำหนดให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องสังกัดพรรคการเมืองจำนวน 133 คน และมีสมาชิกยกมือไม่เห็นด้วยกับการกำหนดให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องสังกัดพรรคการเมืองจำนวน 27 คน มติเสียงข้างมากเห็นว่าต้องกำหนดให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องสังกัดพรรคการเมือง ทำให้หลักการนี้ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญปี 2517 และรัฐธรรมนูญฉบับต่อ ๆ มาทุกฉบับก็ได้นำหลักการนี้มาใช้เช่นกัน

เมื่อวิเคราะห์ดูวัตถุประสงค์ในการกำหนดหลักเกณฑ์ดังกล่าวจากความคิดเห็นของสมาชิกสภาว่ารัฐธรรมนูญ เมื่อปี พ.ศ.2517 แล้ว พบว่าการบังคับให้ ส.ส. ต้องสังกัดพรรคการเมืองนั้นมีขึ้นเพื่อเหตุผลอย่างน้อย 2 ประการคือ ประการแรกเพื่อป้องกันการย้ายพรรคและป้องกันการขายตัวของ ส.ส. อิสระซึ่งเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากก่อนการร่างรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2517 จนนำไปสู่รัฐบาลที่ขาดเสถียรภาพ ประการที่สอง คือ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่พรรคการเมือง

ตาราง 11 : บทบัญญัติรัฐธรรมนูญที่กำหนดให้ ส.ส. สังกัดพรรค

รัฐธรรมนูญ	การบังคับสังกัดพรรค
10 ธันวาคม 2475 - รัฐธรรมนูญ 2511	- ไม่บังคับให้สังกัดพรรค-
รัฐธรรมนูญ 2517	ผู้สมัครรับเลือกตั้ง ส.ส.ต้องเป็นสมาชิกพรรคการเมือง (ม. 117 (3))
รัฐธรรมนูญ 2521	ผู้สมัครรับเลือกตั้ง ส.ส.ต้องเป็นสมาชิกพรรคการเมือง (ม. 94 (3)) ¹⁴
รัฐธรรมนูญ 2534	ผู้สมัครรับเลือกตั้ง ส.ส.ต้องเป็นสมาชิกพรรคการเมือง (ม. 105 (3))
รัฐธรรมนูญ 2540	ผู้สมัครรับเลือกตั้ง ส.ส.ต้องเป็นสมาชิกพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งแต่เพียงพรรคเดียวนับถึงวันสมัครรับเลือกตั้งเป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่า 90 วัน (ม. 107 (7))
รัฐธรรมนูญ 2550	เป็นสมาชิกพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งแต่เพียงพรรคเดียวเป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่า 90 วันนับถึงวันเลือกตั้ง เว้นแต่ในกรณีที่มีการเลือกตั้งทั่วไปเพราะเหตุยุบสภา ต้องเป็นสมาชิกพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งแต่เพียงพรรคเดียวเป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่า 30 วันนับถึงวันเลือกตั้ง (ม.101 (3))

3.2 การพ้นสมาชิกภาพ ส.ส. หากลาออกจากพรรค

เพื่อให้กลไกการบังคับให้สังกัดพรรคการเมืองเกิดผลในทางปฏิบัติจึงมีความจำเป็นที่จะต้องบัญญัติให้การลาออกจากพรรคการเมืองของ ส.ส. เป็นเหตุให้พ้นจากความเป็น ส.ส. ด้วย โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่กำหนดให้ ส.ส. ต้องสังกัดพรรคการเมือง และในขณะเดียวกันก็เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่กำหนดให้การลาออกจากพรรคเป็นเหตุให้พ้นความเป็น ส.ส. ด้วย ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับต่อมาทุกฉบับต่างก็กำหนดหลักการนี้ไว้เช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ทั้งนี้ การกำหนดให้พ้นสมาชิกภาพ ส.ส. หากลาออกจากพรรคส่งผลให้ ส.ส. ไม่มีโอกาสย้ายพรรคการเมืองในระหว่างอายุของสภาผู้แทนราษฎรได้

¹⁴ รัฐธรรมนูญฉบับปี 2521 และ 2534 บัญญัติเพิ่มเติมลงไปอีกว่า กรณีเลือกตั้งซ่อมผู้สมัครต้องเป็นสมาชิกพรรคการเมืองที่มี ส.ส. อยู่แล้วจากการเลือกตั้งทั่วไป

ตาราง 12 : บทบัญญัติเรื่องการพ้นสมาชิกภาพ ส.ส. หากลาออกจากพรรค

รัฐธรรมนูญ	การลาออกจากพรรคของ ส.ส.
รัฐธรรมนูญ 2475-2512	ไม่เป็นเหตุให้สมาชิกภาพของ ส.ส. ผู้นั้นสิ้นสุด
รัฐธรรมนูญ 2517	เป็นเหตุให้สมาชิกภาพของ ส.ส. ผู้นั้นสิ้นสุด (มาตรา 124 (7))
รัฐธรรมนูญ 2521	เป็นเหตุให้สมาชิกภาพของ ส.ส. ผู้นั้นสิ้นสุด (มาตรา 103 (7))
รัฐธรรมนูญ 2534	เป็นเหตุให้สมาชิกภาพของ ส.ส. ผู้นั้นสิ้นสุด (มาตรา 114 (7))
รัฐธรรมนูญ 2540	เป็นเหตุให้สมาชิกภาพของ ส.ส. ผู้นั้นสิ้นสุด (มาตรา 118 (8))
รัฐธรรมนูญ 2550	เป็นเหตุให้สมาชิกภาพของ ส.ส. ผู้นั้นสิ้นสุด (มาตรา 106 (7))

3.3 การพ้นสมาชิกภาพ ส.ส. หากถูกขับออกจากพรรค

เรื่องการกำหนดให้ ส.ส. พ้นสมาชิกภาพเมื่อถูกขับออกจากพรรคนั้นมีขึ้นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 มาตรา 124 (8) กำหนดว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งพรรคการเมืองที่ตนสังกัดมีมติขับออกจากพรรคและไม่สามารถเข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองอื่นภายใน 60 วันต้องพ้นจากสมาชิกภาพสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

ต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 มาตรา 103 (7) กำหนดให้ ส.ส. ที่พรรคการเมืองมีมติด้วยคะแนนเสียงไม่น้อยกว่า 3 ใน 4 ของคณะกรรมการบริหารพรรคและ ส.ส. ของพรรคต้องสูญเสียสมาชิกภาพ ส.ส. นับแต่วันที่พรรคการเมืองมีมติ โดยไม่มีกระบวนการเยียวยาใด ๆ ทั้งสิ้น

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 มาตรา 114 (7) กำหนดไว้ว่า ส.ส. ที่พรรคการเมืองมีมติ (ด้วยเสียงข้างมาก) ให้พ้นจากการเป็นสมาชิกพรรคการเมืองที่ตนสังกัดต้องสูญเสียสมาชิกภาพ ส.ส. นับแต่วันที่พรรคการเมืองมีมติ แตกต่างกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 กล่าวคือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 ใช้คะแนนเสียงไม่น้อยกว่า 3 ใน 4 ในการขับสมาชิกออกจากพรรค ส่วนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 ใช้คะแนนเสียงมากกว่ากึ่งหนึ่งเท่านั้น

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 กำหนดไว้เช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 ว่า ส.ส. ที่พรรคการเมืองมีมติด้วยคะแนนเสียงไม่น้อยกว่า 3 ใน 4 ของคณะกรรมการบริหารพรรคและ ส.ส. ของพรรคต้องสูญเสียสมาชิกภาพ ส.ส. แต่ทั้งนี้

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้กำหนดมาตรการเยียวยาไว้ว่าผู้ที่ถูกขับออกจากพรรคสามารถร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญได้ภายใน 30 วันนับแต่วันที่พรรคการเมืองมีมติว่ามติดังกล่าวขัดต่อมาตรา 47 พรรคสาม ถ้าศาลวินิจฉัยได้ความเช่นนั้น ให้ ส.ส. ผู้นั้นเข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองอื่นได้ภายใน 30 วัน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 กำหนดไว้เช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

ทั้งนี้เห็นได้ชัดว่าการให้อำนาจพรรคการเมืองในการขับ ส.ส. ออกจากพรรคซึ่งเป็นการส่งผลให้พ้นจากสมาชิกภาพสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้นเป็นการให้อำนาจแก่พรรคการเมืองอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดมากเกินไป เพราะอันที่จริงแล้ว ส.ส. เป็นผู้แทนของประชาชนและได้รับเลือกตั้งมาจากประชาชนซึ่งเป็นผู้มีอำนาจอธิปไตยสูงสุด แต่กลับเปิดโอกาสให้พรรคการเมืองมีอำนาจเหนือการตัดสินใจในของประชาชนซึ่งขัดกับหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน

ตาราง 13 : บทบัญญัติเรื่องการให้พรรคการเมืองขับ ส.ส. ออกจากพรรคได้

รัฐธรรมนูญ	มติที่ใช้ขับออก	กระบวนการเยียวยา
รัฐธรรมนูญ 2517	เสียงข้างมาก (มาตรา 124 (8))	ไม่พ้นสมาชิกภาพ ส.ส. ถ้าเข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองอื่นได้ภายใน 60 วัน
รัฐธรรมนูญ 2521	สามในสี่ (มาตรา 103 (7))	-
รัฐธรรมนูญ 2534	เสียงข้างมาก (มาตรา 114 (7))	-
รัฐธรรมนูญ 2540	สามในสี่ (มาตรา 118 (8))	อุทธรณ์ต่อศาลรัฐธรรมนูญภายใน 30 วัน ว่ามติดังกล่าวมีลักษณะตาม ม. 47 พรรคสาม ถ้าศาลวินิจฉัยได้ความเช่นนั้นให้ ส.ส. ผู้นั้นเข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองอื่นได้ภายใน 30 วัน
รัฐธรรมนูญ 2550	สามในสี่ (มาตรา 106 (7))	อุทธรณ์ต่อศาลรัฐธรรมนูญภายในสามสิบวันนับแต่วันที่พรรคการเมืองมีมติ คัดค้านว่ามติดังกล่าวมีลักษณะตามมาตรา 65 พรรคสาม ถ้าศาลวินิจฉัยได้ความเช่นนั้นให้ ส.ส. ผู้นั้นเข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองอื่นได้ภายใน 30 วัน

3.4 การคุ้มครองเสรีภาพของ ส.ส. ในการทำหน้าที่ผู้แทนปวงชน: บทบัญญัติเรื่องการไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจนิติใด ๆ ของผู้แทนปวงชน (Free mandate)

โดยหลักการพื้นฐานของความเป็นผู้แทนในระบอบประชาธิปไตยแล้ว ผู้แทนจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้แทนปวงชนคนทั้งประเทศมิใช่เฉพาะผู้ที่เลือกตนขึ้นมา แต่ในทางปฏิบัติผู้แทนมักจะต้องทำตามประชาชนในเขตเลือกตั้งหรือไม่ก็มักจะทำตามพรรคการเมืองที่ตนสังกัด ดังนั้นการที่ผู้แทนจะทำหน้าที่เป็นผู้แทนปวงชนคนทั้งประเทศได้นั้นจะต้องมีการคุ้มครองให้ผู้แทนสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้โดยอิสระไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจนิติใด ๆ ทั้งจากพรรคการเมืองที่ตนสังกัดและจากประชาชนในเลือกตั้ง ดังนั้น เพื่อให้ผู้แทนสามารถเป็นผู้แทนปวงชนคนทั้งหมดและปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนคนทั้งหมดได้อย่างแท้จริง ในระบอบประชาธิปไตยแบบผู้แทนจึงมีหลักการไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจนิติใดของผู้แทนปวงชน หรือหลักการ Free mandate of representatives ซึ่งหมายความว่าผู้แทนจะไม่ตกอยู่ภายใต้คำสั่งหรือความมอบหมายของผู้ใด แต่ผู้แทนจะตัดสินใจตาม “มโนธรรมสำนึก” หรือ “ความเห็นของตนโดยบริสุทธิ์ใจ” แต่เพียงอย่างเดียว¹⁵

¹⁵ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, “การคุ้มครอง ส.ส. ในฐานะผู้แทนปวงชนไม่ให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจนิติของพรรคการเมือง” (เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี ครั้งที่ 1 คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548) น.9

ตาราง 14 : บทบัญญัติเรื่องการไม่ตกอยู่ภายใต้อาณัติใด ๆ ของผู้แทนปวงชน
(Free mandate) รัฐธรรมนูญแต่ละฉบับ

รัฐธรรมนูญ	หลักการ Free Mandate
รัฐธรรมนูญ 2475	“สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวสยามมิใช่แทนแต่เฉพาะผู้ที่เลือกตนขึ้นมา ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตนโดยบริสุทธิ์ใจ ไม่อยู่ในความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายใดๆ” (ม. 20)
รัฐธรรมนูญ 2489	“สมาชิกวุฒิสภาและสภาผู้แทน ย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย ไม่อยู่ในความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายใดๆ และต้องปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตนโดยบริสุทธิ์ใจ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทย” (ม. 36)
รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว 2490	“สมาชิกวุฒิสภาและสภาผู้แทน ย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย ไม่อยู่ในความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายใดๆ และต้องปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นชอบของตนโดยบริสุทธิ์ใจ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประชาชนชาวไทย” (ม. 44)
รัฐธรรมนูญ 2492	“สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทน ย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย ไม่อยู่ในความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายใดๆ และต้องปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตนโดยบริสุทธิ์ใจ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทย” (ม. 101)
รัฐธรรมนูญ 2475 แก้ไขเพิ่มเติม 2495	“สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย มิใช่แทนแต่เฉพาะผู้ที่เลือกตนขึ้นมา ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตนโดยบริสุทธิ์ใจ ไม่อยู่ในความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายใดๆ” (ม. 49)
รัฐธรรมนูญ 2511	“สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทน ย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย ไม่อยู่ในความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายใดๆ และต้องปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตนโดยบริสุทธิ์ใจ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทย” (ม. 97)
รัฐธรรมนูญ 2517	“สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย” (ม. 127)
รัฐธรรมนูญ 2521	“สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย” (ม. 106)
รัฐธรรมนูญ 2534	“สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทน ย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย และต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทย” (ม. 117)
รัฐธรรมนูญ 2540	“สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย และต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทย” (ม. 149)
รัฐธรรมนูญ 2550	“สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทยโดยไม่อยู่ในความผูกมัดแห่งอาณัติ มอบหมาย หรือความครอบงำใด ๆ และต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทย โดยปราศจากการขัดกันแห่งผลประโยชน์” (ม.122)

แต่หากพิจารณาในแง่ของคำปฏิญาณตนในการเข้ารับตำแหน่ง ส.ส. ตามแนวทางที่ศาสตราจารย์ ดร. อมร จันทรสมนุรณ¹⁶ กล่าวถึงในเรื่องการปฏิรูปการเมืองครั้งที่ 2 นั้น สามารถแบ่งวิวัฒนาการออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่หนึ่ง เป็นช่วงที่ไม่มีบทบัญญัติให้ ส.ส. ต้องสังกัดพรรคการเมืองและบัญญัติให้ ส.ส. ปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตนโดยบริสุทธิ์ใจซึ่งได้แก่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 ถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2515 ช่วงที่สอง เป็นช่วงที่ศาสตราจารย์ ดร.อมร จันทรสมนุรณ กล่าวว่าเป็นช่วงที่แสดงถึงความไม่เข้าใจในปรัชญาของการปกครองในระบบเสรีประชาธิปไตยของนักวิชาการไทย โดยบัญญัติให้ ส.ส. ต้องสังกัดพรรคการเมือง แต่ในคำปฏิญาณตนเขารับหน้าที่ยังกำหนดให้ ส.ส. มีความเป็นอิสระในการปฏิบัติหน้าที่ ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ช่วงที่สาม เป็นช่วงที่ศาสตราจารย์ ดร.อมร จันทรสมนุรณ กล่าวว่าเป็นช่วงที่วงการวิชาการไทยและองค์กรผู้ร่างรัฐธรรมนูญได้ออกนอกแนวทางเสรีประชาธิปไตย โดยรัฐธรรมนูญกำหนดให้ ส.ส. ต้องสังกัดพรรคการเมืองและยกเลิกบทบัญญัติ “จะปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตนโดยบริสุทธิ์ใจ” เหลือเพียงว่า “จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต” (โปรดดูตาราง 15) พร้อมทั้งให้อำนาจแก่พรรคการเมืองสามารถมีมติขับ ส.ส. ออกจากพรรคอันจะทำให้ความเป็น ส.ส. สิ้นสุดลงได้ (กล่าวถึงแล้วในข้อ 3.2) ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ก็น่าจะเป็นรัฐธรรมนูญอีกฉบับที่อยู่ในช่วงที่สามเพราะมีบทบัญญัติให้ ส.ส. ต้องสังกัดพรรคการเมือง และแม้ว่าจะมีบทบัญญัติให้ ส.ส. สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้โดยอิสระไม่ตกอยู่ภายใต้อาณัติใด ๆ ในมาตรา 122 (หลักการ Free mandate) แต่ในคำปฏิญาณการเข้ารับตำแหน่งตามมาตรา 123 กลับไม่มีถ้อยคำ “จะปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตนโดยบริสุทธิ์ใจ” มีเพียงถ้อยคำว่า “จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต” เท่านั้น อีกทั้งยังคงมีบทบัญญัติที่ให้อำนาจพรรคการเมืองในการขับสมาชิกออกจากพรรคด้วย

¹⁶ อมร จันทรสมนุรณ, ปฏิรูปการเมืองครั้งที่ 2 พรรคทางเลือกที่สามเพื่อการปฏิรูปการเมืองครั้งใหม่ ตามแนวความคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.อมร จันทรสมนุรณ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2547) น.32-34

ตาราง 15 : แสดงสถานภาพความเป็นอิสระของ ส.ส. ซึ่งปรากฏอยู่ในคำปฏิญาณตน
ก่อนเข้ารับตำแหน่งของรัฐธรรมนูญฉบับต่าง ๆ

รัฐธรรมนูญ	บทบัญญัติ
รัฐธรรมนูญ 2475	มาตรา 20 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย มิใช่แทน แต่เฉพาะผู้ที่เลือกตนขึ้นมา ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตนโดยบริสุทธิ์ใจ ไม่อยู่ใน ความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายใดๆ มาตรา 19 ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาว่า จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญนี้
รัฐธรรมนูญ 2489	มาตรา 35 สมาชิกวุฒิสภาและสภาผู้แทน ย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย ไม่อยู่ในความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายใดๆ และต้องปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตน โดยบริสุทธิ์ใจ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทย มาตรา 35 ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกสภาผู้แทนต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาที่ตนเป็น สมาชิกว่าจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญนี้
รัฐธรรมนูญ ฉบับชั่วคราว 2490	มาตรา 44 สมาชิกวุฒิสภาและสภาผู้แทนย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย ไม่อยู่ในความ ผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายใดๆ และต้องปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นชอบของตนโดย บริสุทธิ์ใจ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประชาชนชาวไทย มาตรา 43 ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนต้องปฏิญาณในที่ ประชุมแห่งสภาที่ตนเป็นสมาชิกว่าจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญนี้
รัฐธรรมนูญ 2492	มาตรา 102 ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนต้องปฏิญาณตนในที่ ประชุมแห่งสภาที่ตนเป็นสมาชิกด้วยถ้อยคำดังต่อไปนี้ “ข้าพเจ้า (ชื่อผู้ปฏิญาณ) ขอปฏิญาณว่า จะปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของ ข้าพเจ้าโดยบริสุทธิ์ใจเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทยทั้งจะรักษาไว้และปฏิบัติ ตามซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกประการ”
รัฐธรรมนูญ 2475 แก้ไข เพิ่มเติม 2495	มาตรา 49 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย มิใช่แทน แต่เฉพาะผู้ที่เลือกตนขึ้นมา ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตนโดยบริสุทธิ์ใจ ไม่อยู่ใน ความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายใด ๆ มาตรา 48 ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาว่า จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญนี้
รัฐธรรมนูญ 2511	มาตรา 98 ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนต้องปฏิญาณตน ในที่ประชุมแห่งสภาที่ตนเป็นสมาชิกด้วยถ้อยคำดังต่อไปนี้ “ข้าพเจ้า (ชื่อผู้ปฏิญาณ) ขอปฏิญาณว่า จะปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของ ข้าพเจ้าโดยบริสุทธิ์ใจ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทย ทั้งจะรักษาไว้และปฏิบัติ ตามซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกประการ”

รัฐธรรมนูญ	บทบัญญัติ
รัฐธรรมนูญ 2517	มาตรา 128 ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องปฏิญาณตนในที่ประชุมแห่งสภาที่ตนเป็นสมาชิกด้วยถ้อยคำดังต่อไปนี้ “ข้าพเจ้า (ชื่อผู้ปฏิญาณ) ขอปฏิญาณว่า จะปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของข้าพเจ้าโดยบริสุทธิ์ใจ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทย ทั้งจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกประการ”
รัฐธรรมนูญ 2521	มาตรา 128 ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องปฏิญาณตนในที่ประชุมแห่งสภาที่ตนเป็นสมาชิกด้วยถ้อยคำดังต่อไปนี้ “ข้าพเจ้า (ชื่อผู้ปฏิญาณ) ขอปฏิญาณว่า จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทย ทั้งจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกประการ”
รัฐธรรมนูญ 2534	มาตรา 124 ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องปฏิญาณตนในที่ประชุมแห่งสภาที่ตนเป็นสมาชิกด้วยถ้อยคำดังต่อไปนี้ “ข้าพเจ้า (ชื่อผู้ปฏิญาณ) ขอปฏิญาณว่า จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทย ทั้งจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกประการ”
รัฐธรรมนูญ 2540	มาตรา 150 ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องปฏิญาณตนในที่ประชุมแห่งสภาที่ตนเป็นสมาชิกด้วยถ้อยคำดังต่อไปนี้ “ข้าพเจ้า (ชื่อผู้ปฏิญาณ) ขอปฏิญาณว่า จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทย ทั้งจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกประการ”
รัฐธรรมนูญ 2550	มาตรา 123 ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาต้องปฏิญาณตนในที่ประชุมแห่งสภาที่ตนเป็นสมาชิกด้วยถ้อยคำดังต่อไปนี้ “ข้าพเจ้า (ชื่อผู้ปฏิญาณ) ขอปฏิญาณว่า ข้าพเจ้าจะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เพื่อประโยชน์ของประเทศและประชาชน ทั้งจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกประการ”

3.5 การบังคับให้พรรคการเมืองส่งผู้สมัคร ส.ส. และจำนวนขั้นต่ำที่พรรคการเมืองต้องส่งผู้สมัคร ส.ส.

หลังจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ได้กำหนดให้ ส.ส. ต้องสังกัดพรรคการเมืองเป็นครั้งแรก ส่งผลให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นเป็นจำนวนมากถึง 56 พรรค (จากจำนวนพรรคการเมืองที่มีอยู่ก่อนประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517

มีเพียง 17 พรรคเท่านั้น) ทำให้ผู้ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2524 หาแนวทางในการแก้ปัญหาดังกล่าว เพื่อมุ่งหวังให้พรรคการเมืองมีขนาดใหญ่และมีจำนวนน้อยลง โดยผู้ร่างกฎหมายมีความเห็นว่าการที่มีพรรคการเมืองขนาดใหญ่และมีพรรคการเมืองเพียงสองพรรค จะส่งผลดีต่อการเมืองไทย ดังนั้น ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 จึงมีการกำหนดจำนวนขั้นต่ำที่พรรคการเมืองจะต้องส่งผู้สมัครรับเลือกตั้ง และจำนวนขั้นต่ำที่ได้รับเลือกตั้ง ทำให้บางพรรคการเมืองว่าจ้างบุคคลให้ลงสมัครเพื่อให้ครบตามจำนวนที่กำหนด ในรัฐธรรมนูญเท่านั้น ผู้ลงสมัครมิได้มีความต้องการที่จะลงสมัครเพื่อเป็นตัวแทนประชาชนอย่างแท้จริง โดยในรัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดว่าพรรคอาจถูกยุบหากไม่ส่งหรือส่งสมาชิกลงเลือกตั้ง ส.ส. ไม่ถึงกึ่งหนึ่งของจำนวน ส.ส. ที่พึงมีหรือไม่มีสมาชิกได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. ในการเลือกตั้งทั่วไป (มาตรา 95) ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 กำหนดว่าพรรคอาจถูกยุบ หากไม่ส่งหรือส่งสมาชิกลงเลือกตั้ง ส.ส. ไม่ถึง 120 คน หรือไม่มีสมาชิกได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. ในการเลือกตั้งทั่วไป (มาตรา 112) ภายหลังในปี พ.ศ. 2538 ได้มีการแก้ไขบทบัญญัติดังกล่าวเป็นพรรคการเมืองอาจถูกยุบหากไม่ส่งหรือส่งสมาชิกลงสมัครรับเลือกตั้ง ส.ส. จำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 4 ของจำนวน ส.ส. ที่พึงมี หรือไม่มีสมาชิกได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. ในการเลือกตั้งทั่วไป (มาตรา 112) และต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และ 2550 ไม่มีการบังคับให้พรรคการเมืองส่งผู้สมัคร ส.ส. และไม่กำหนดจำนวนขั้นต่ำที่พรรคการเมืองต้องส่งผู้สมัคร ส.ส. แต่อย่างใด

เห็นได้ว่าการบังคับให้พรรคการเมืองส่งผู้สมัคร ส.ส. และการกำหนดจำนวนขั้นต่ำที่พรรคการเมืองต้องส่งผู้สมัคร ส.ส. โดยหากพรรคการเมืองไม่สามารถปฏิบัติตามได้ต้องถูกยุบพรรคนั้น เป็นบทบัญญัติที่ขัดต่อหลักเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมือง และยังส่งผลให้มีการว่าจ้างลงสมัครรับเลือกตั้งด้วย

ตาราง 16: แสดงการบังคับให้พรรคการเมืองส่งผู้สมัคร ส.ส.
และการกำหนดจำนวนขั้นต่ำที่พรรคการเมืองต้องส่งผู้สมัคร ส.ส.

รัฐธรรมนูญ	พรบ. พรรคการเมือง	การกำหนดเกณฑ์ขั้นต่ำในการส่งผู้สมัครรับ เลือกตั้งของพรรคการเมือง	จำนวน พรรค ¹⁷
รัฐธรรมนูญ 2489	ปี 2489	-ไม่มี-	30 พรรค
รัฐธรรมนูญ 2511	ปี 2511	-ไม่มี-	17 พรรค
รัฐธรรมนูญ 2517	ปี 2517	-ไม่มี-	56 พรรค
รัฐธรรมนูญ 2521 (มาตรา 95)	ปี 2524	พรรคอาจถูกยุบ หากไม่ส่งหรือส่งสมาชิกลง เลือกตั้ง ส.ส. ไม่ถึงกึ่งหนึ่งของจำนวน ส.ส. ที่พึง มีหรือไม่มีสมาชิกได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. ในการ เลือกตั้งทั่วไป	13 พรรค ¹⁸
รัฐธรรมนูญ 2534 (มาตรา 106)	พรบ.พรรค การเมือง พ.ศ. 2524 (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 (มาตรา 46 (3))	พรรคอาจถูกยุบ หากไม่ส่งหรือส่งสมาชิกลง เลือกตั้ง ส.ส. ไม่ถึง 120 คน หรือไม่มีสมาชิก ได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. ในการเลือกตั้งทั่วไป	
รัฐธรรมนูญ 2534 (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2538 (มาตรา 112)	พรบ.พรรค การเมือง พ.ศ. 2524 (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2538 (มาตรา 46 (3))	พรรคอาจถูกยุบหากส่งสมาชิกลงสมัคร ส.ส. น้อยกว่า 1 ใน 4 ของจำนวน ส.ส. ที่พึงมีหรือไม่ มีสมาชิกได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. ในการเลือกตั้ง ทั่วไป	
รัฐธรรมนูญ 2540	ปี 2541	-ไม่มี-	44 พรรค ¹⁹
รัฐธรรมนูญ 2550	ปี 2550	-ไม่มี-	66 พรรค ²⁰

¹⁷ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและพรรคการเมือง: การแก้
จุดอ่อนของรัฐธรรมนูญ 2540 ที่ให้นายกรัฐมนตรีมีอำนาจเหนือผู้แทนปวงชนโดยใช้พรรคการเมือง
(เอกสารประกอบการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 6 เรื่อง “ทิศทางของรัฐธรรมนูญฉบับ
ใหม่”, 2550) น.17

¹⁸ จำนวนก่อนที่จะประกาศใช้พรบ.พรรคการเมือง พ.ศ. 2541

¹⁹ จำนวนพรรคการเมืองก่อนการยึดอำนาจเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2549

²⁰ จำนวนพรรคการเมือง ณ วันที่ 12 พฤศจิกายน 2550

3.6 การกำหนดให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมืองก่อนการเลือกตั้งอย่างน้อย 90 วัน

การกำหนดให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมืองก่อนการเลือกตั้งอย่างน้อย 90 วัน เกิดขึ้นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันการย้ายพรรคของ ส.ส. และเพื่อให้ผู้สมัคร ส.ส. ได้ศึกษาถึงอุดมการณ์ของพรรคการเมืองที่ตนสังกัดเป็นระยะเวลาพอสมควร

แต่ในทางปฏิบัติแล้วข้อกำหนดสังกัดพรรค 90 วัน สามารถป้องกันการย้ายพรรคได้ เฉพาะกรณีเป็นการเลือกตั้งที่คาดหมายไม่ได้ เช่น การเลือกตั้งใหม่เพราะเหตุยุบสภาเท่านั้น แต่กรณีการเลือกตั้งที่คาดหมายได้ (การเลือกตั้งเนื่องจากสภาผู้แทนราษฎรหมดวาระ) นั้น ไม่สามารถป้องกันการย้ายพรรคของ ส.ส. ได้ เห็นได้จากก่อนการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2544 มี ส.ส. จำนวนมากลาออกจากการเป็น ส.ส. และลาออกจากพรรคการเมืองที่ตนสังกัดเพื่อย้ายไปสังกัดพรรคการเมืองใหม่ให้ครบกำหนด 90 วันตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าข้อกำหนด 90 วันไม่สามารถป้องกัน ส.ส. ย้ายพรรคได้ แต่กลับยิ่งทำให้ ส.ส. ย้ายพรรคเร็วขึ้นไปอีกจนทำให้การดำเนินงานของสภาผู้แทนราษฎรเป็นไปอย่างยากลำบาก

นอกจากนี้หลักเกณฑ์นี้ยังก่อให้เกิดปัญหามากยิ่งขึ้นไปอีก กล่าวคือ ทำให้ ส.ส. ย้ายพรรคได้ยากขึ้นเพราะมาตรา 116 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 กำหนดให้มีการเลือกตั้งใหม่ภายใน 60 วันกรณีมีการยุบสภา ส่วนกรณีสภาผู้แทนราษฎรอยู่ครบวาระ มาตรา 115 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 กำหนดให้มีการเลือกตั้งใหม่ภายใน 45 วัน ส่งผลให้ ส.ส. ไม่อาจย้ายพรรคใหม่ได้ทัน ดังนั้น แม้ว่า ส.ส. จะมีความขัดแย้งหรือไม่เห็นด้วยกับแนวทางของพรรคการเมืองที่ตนสังกัดก็ต้องทนอยู่ในพรรคเดิมต่อไป และต้องอยู่ด้วยความเคารพเชื่อฟังหัวหน้าพรรค เพราะพรรคการเมืองของไทยขาดหลักประชาธิปไตยภายในพรรคการเมือง อำนาจสูงสุดมิได้อยู่ที่สมาชิกพรรคแต่อยู่ที่หัวหน้าพรรค เช่นเดียวกับอำนาจในการคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งก็อยู่ที่หัวหน้าพรรคการเมืองแต่เพียงผู้เดียว ดังนั้น เพื่อความอยู่รอด ส.ส. ที่ประสงค์จะลงสมัครรับเลือกตั้งต่อไปก็ต้องเชื่อฟังคำสั่งของหัวหน้าพรรค ในทำนองที่สุุดการปกครองของประเทศไทยจึงกลายเป็น “การปกครองของพรรคการเมือง โดยพรรคการเมือง และเพื่อพรรคการเมือง” และโดยที่พรรคการเมืองของไทยไม่มีหลักประชาธิปไตยภายใน

พรรคการเมือง หัวหน้าพรรคเป็นเจ้าของพรรคและเท่ากับตัวพรรคการเมือง ผลที่เกิดขึ้นยิ่งทวีความรุนแรงเป็น “การปกครองของหัวหน้าพรรค โดยหัวหน้าพรรค และเพื่อหัวหน้าพรรค”²¹

3.7 การกำหนดให้ผู้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีต้องพ้นจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

หลักการนี้ปรากฏในมาตรา 204 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นไปตามหลักการแบ่งแยกอำนาจ กล่าวคือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ ส่วนรัฐมนตรีเป็นฝ่ายบริหาร ดังนั้น จึงแยกฝ่ายนิติบัญญัติออกจากฝ่ายบริหารโดยห้ามดำรงตำแหน่งพร้อม ๆ กัน แต่หลักเกณฑ์นี้ยิ่งทำให้ฝ่ายบริหาร (นายกรัฐมนตรี) มีอำนาจเหนือฝ่ายนิติบัญญัติ (สภาผู้แทนราษฎร) มากยิ่งขึ้นไปอีก กล่าวคือ ผู้ที่จะได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีโดยปกติแล้วจะต้องเป็นหัวหน้ากลุ่ม ส.ส. หรือหัวหน้ามุ้งต่าง ๆ ในพรรคร่วมรัฐบาล การกำหนดให้บุคคลเหล่านี้ต้องพ้นจากสมาชิกภาพ ส.ส. หากไปดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีทำให้นักการเมืองซึ่งเป็นหัวหน้ากลุ่มต่าง ๆ ต้องเชื่อฟังนายกรัฐมนตรีเพราะเกรงว่าหากตนไม่เชื่อฟังจะมีการปรับคณะรัฐมนตรี อันจะส่งผลให้ตนพ้นตำแหน่งรัฐมนตรีโดยไม่มีฐานะ ส.ส. รองรับอยู่ ดังนั้น เมื่อนายกรัฐมนตรีสามารถคุมหัวหน้ากลุ่ม ส.ส. ได้ ก็สามารถคุมสมาชิกในกลุ่มนั้นได้โดยปริยาย ส่งผลให้นายกรัฐมนตรีกลายเป็น Super strong prime minister²² ซึ่งสามารถควบคุม ส.ส. ฝ่ายรัฐบาล ซึ่งเป็นเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎรได้ทั้งหมด ทั้งนี้ ไม่ปรากฏหลักการกำหนดให้ผู้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีต้องพ้นจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

²¹ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, “การคุ้มครอง ส.ส. ในฐานะผู้แทนปวงชนไม่ให้ตกอยู่ภายใต้อาณัติของพรรคการเมือง” (เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี ครั้งที่ 1 คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548) น.21

²² เฟิ่งอ๋าง, น.22